

TOPLUMSAL BELLEK MÜCADELESİNDEN ULUS DEVLETİN EVSAHİPLİĞİNE¹

FROM THE BATTLE OF COLLECTIVE MEMORY TO THE OWNERSHIP OF NATION STATE

Reyhan ÜNAL ÇINAR

Ankara Üniversitesi, İLEF doktora öğrencisi,
reyhannal@gmail.com

10.33537/sobild.2019.10.2.7

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 16-04-2019
Kabul edildiği tarih: 17-05-2019
Yayınlanma tarihi: 30.06.2019

Article Info

Date submitted: 16-04-2019
Date accepted: 17-05-2019
Date published: 30.06.2019

Anahtar sözcükler

AKP; Kemalizm; Toplumsal Bellek; İktidar

Keywords

JDP; Kemalism; Collective Memory; Power

Öz

Çalışmada AKP ile Kemalizm arasındaki iktidar mücadelesi toplumsal bellek teorilerinin karşı hafızanın direnişi ve iktidarın aracı olarak ayrılan iki kategorisi üzerinden incelenmiştir. AKP'nin iktidara geldiği 2002 ile 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimine kadarki süreyi kapsayan çalışma, Kemalizm'in ve AKP'nin toplumsal bellek söyleminin yaslandığı köken anlatısı ve geleceği üzerine inşa ettiği anlam borcu kavramları üzerinden 2002-2006, 2007-2011 ve 2012-2016 yılları arasında üç dönem halinde incelenmiştir. İlk dönemde AKP'nin Kemalist belleğin içinde kalarak, kendi araçlarıyla dönüştürmeye çalıştığı, kendini tanıtmaya dönemi olduğu, ikinci dönemin AKP'nin de iktidar olarak güçlenmesi karşısında görmezden gelinemeyecek olan bir ötekisi olarak Kemalizm'le yeniden tanışma evresi olduğu ve son olarak üçüncü dönemde Kemalist belleği itibarsızlaştırıp, yıkarak, kendisinin odağında yeni bir toplumsal bellek söylemi kurma çabasında olduğu iddia edilmektedir.

Abstract

In this work, the power struggle between the AKP and Kemalism is studied through the two categories of collective memory theories: resistance of the counter-memory and instrument of the power. Covering the period between the AKP's accession to power in 2002 and the aborted coup attempt in 2016, this paper analyses the collective memory discourse of Kemalism and the AKP with respect to their narrative on the origins and debt of meaning/anlam borcu in three periods, namely 2002-2006, 2007-2011 and 2012-2016. In the first period the AKP presents itself, remains within the framework of the Kemalist collective memory, aims at transforming it by engaging with it in its own terms; in the second period the AKP as the other of Kemalism empowers itself, becomes a force to be reckoned with and reintroduces itself; and finally in the third period the AKP aims at constructing a new collective memory for itself by undermining and destroying the Kemalist collective memory.

¹ Yeni Türkiye" Söyleminde Bellek – İktidar Mücadelesi isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Bu makalede (1) toplumsal belleğin ulusu/ulusal kimliği tanımlamada bir iktidar mücadelesi alanı olduğu gösterildikten sonra (2) AKP'nin "yeni bir Türkiye'nin yeni bir ulus'unun" toplumsal belleğini kurma hedefinde olduğu iddia edilecektir. AKP'nin bu amacını gerçekleştirmek adına, mevcut Kemalist belleği nasıl zayıflattığı ve yıkmaya çalıştığı ve onun yerine nasıl bir toplumsal bellek kurmaya çalıştığı 2002-2006, 2007-2010, 2011-2016 yılları olmak üzere üç dönemde anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda, çalışma toplumsal bellek mücadelesini iktidara karşı bir direniş olarak "karşı hafıza" ve iktidarın bir aracı olarak "iktidar(in) hafızası" olmak üzere iki kategoride ele alınacaktır. Bu iki kategorik yaklaşım, ulus devletin *meşruluğu*, *sahipliği* ve *süreğenliği* anlatısında birer kurucu işlevi olan "anlam borcu" ve "köken anlatısı" kavramları üzerinden AKP'nin toplumsal bellek(le) mücadelesinin aşamalarını analiz etmeye hizmet edecektir. "Köken anlatısı" ile ulusun nasıl kendisini/kendi geçmişini temize çekerek sahiplik, meşruluk, süreğenlik iddiasında bulunduğu; "anlam borcu" ile ise ulusun nasıl kökenden devraldığını söylediği geleceği inşa etmenin zeminini kurduğu ve bunu yaparken neden anlatımsal boşluklara tahammül edemediği anlaşılmaya çalışılacaktır. Toplumsal belleğin iktidarı, daha doğrusu iktidarın toplumsal belleği kurmasında anlatımsal boşluklar kabul edilemezdir çünkü belli bir toplumsal belleğin ya da hafızanın iktidar olabilmesi için yeninin, şimdinin olaylarının kendi geçmiş anlatımıyla tamamen kaplanması gerekmektedir. Anlatımsal boşluk ise, ötekinin kendisini var etmek, özgürleştirmek, kendine yer açabilmek için "işgal edilebileceği" bir "direniş alanı"dır.

AKP'nin toplumsal bellek(le) mücadelesine geçmeden önce toplumsal bellek çalışmalarının yukarıda bahsedilen iki kategorik yaklaşımı, iktidar ve direniş aracı olarak toplumsal bellek ele alınacaktır. Ardından AKP'nin toplumsal bellek(le) mücadelesi üç aşamada incelenecektir. AKP, bu üç aşamadan ilk ikisinde karşı hafıza, üçüncüsünde ise iktidar aracı konumundadır. AKP'nin karşı hafıza olduğu birinci ve ikinci dönemi birbirlerinden ayıran husus ise birincisinde Kemalist hafızanın içinde kalarak altını oyma, ikincisinde ise Kemalist kurumsal yapıyı dönüştürme ve bu bakımdan Kemalizmin bir miktar dışına çıkma şeklinde işlemedir.

Toplumsal Belleğin İktidar Hafızası ve Karşı Hafıza Açısından Kullanım Değeri

Birey, hatırlama ve unutmama eylemini toplumla birlikte deneyimlediğinden, bellek kolektif ve dışsal olandır. Toplumsal bellek, bireyin zihinsel süreçlerinin bir depo alanı olmaktan ziyade, içinde yaşadığı topluluğun çerçevesi, bağlamı içinde oluşan seçilmiş kolektif anılardır (Halbwachs, 1992, s. 38). Dolayısıyla da toplumsal bellek, tarihsel olmanın ötesinde sosyal ve

siyasal ağların dönüştürdüğü, dönüştürürken de bir yandan sürekli yeniden kurduğu söylemsel ve simgesel bir alanı imlemektedir (Parmaksız, 2012, s. 8). Bir kimlik sorunu olarak toplumsal bellek, ulus devletler açısından kimliğin bir kökene, anlama sabitleme ihtiyacı doğrultusunda kurucu iktidar ve karşı hafızanın sürekli yıkılıp yeniden kurulma potansiyelini bulunduran bir mücadele alanını ifade etmektedir.

Birinci kategori toplumsal bellek çalışmaları, ulus devlet söyleminde eritmek ya da marjinalleştirilmek istenenlerin karşı hafızasında bir direniş imkânı olarak ele alınmaktadır. Gerçek hafıza, doğal olup, düzenlemeye ihtiyaç duymadan hatırlanandır. Oysa geçmiş, olduğu haliyle muhafaza edilmesi, aktarılması imkânsız olarak vardır/yoktur (Agamben, 2004, s. 158). Tarihi yanlış yazmanın millet olmanın bir parçası olduğundan hareketle, ulus devlet, hayali cemaatini yaratmak adına, tarihi yeniden kurgulamaktadır. Ulusu yaratmak adına icat edilmiş olan tarih, belleğimizde o ilk haliyle korunan olarak değil, seçilen ve inşa edilen bir tarih anlatısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih anlatılarında daima tarihin belli bir versiyonun anlatılması, iktidarların bastırma, eksiltme, çarpıtma gibi çeşitli müdahalelerine açık olan milliyetçi söylemde, hatırlama ve unutmama edimini araçsallaştırma ihtiyacının bir sonucudur. Her olayda adlandırılmayan, bilgi ve deneyimine başvurulmayan gezgin bir fazlalık bulunmaktadır (Gürşimşir, 2012, s. 42). İlerlemeci tarih anlayışı doğrultusunda bir yandan ulus devlet tarihi kurucu iktidar tarafından temize çekilirken, öte yandan hayal edilmiş cemaatte kendisine yer bulamayanların yaşadıkları da ya yok sayılmakta ya da karalanmaktadır. Oysa ulus devletin yok saydığı tarihin hiç söylenmemiş kısımları da birilerinin tarihidir (Trouillot, 2015, s. 42) ve buradaki ihmal, ulusun homojen kılınma arzusu karşısında iradidir. İşte toplumsal bellek çalışmaları da yalnızca madunun sesine yer veren, mitik tarih anlatılarının dışarıda bıraktıklarına, susturulanlara, kendi anlatılarına ses olmak isteyenlere bir direniş imkânı olarak karşımıza çıkmaktadır (Trouillot, 2015, s. 35, 42). Bu yanıyla bellek çalışmaları, karşı hafızanın sözüne kulak vermekte, susturulanın sesi olmaktadır. Sadece kazananların tarihini anlatan makro tarih anlatılarının dışlayıcılığına karşı, iyileştiricilik vaadi (Neyzi, 2014, s. 3) ile homojen ulus devlete karşı bir çokluk, direniş iddiasını (Trouillot, 2015, s. 33) barındırmaktadır. Dışlanmış, yok sayılmış olan, başına gelenler ancak kendi sesinden duyabildiğinde özne olma imkânını elde edecektir. Dolayısıyla toplumsal bellek mücadelesi de saf ontolojik millet tasavvuruyla, ampirik milletin karşılaşmasında yaşanmaktadır (Bora, 1996, s. 179-180). Bu açıdan ilk kategori, toplumsal belleğin bastırılanın geri dönüşüne imkân sağlayan ontolojik mücadelesi olarak kategorilendirilmektedir.

İkinci kategori ise, bellek çalışmalarının iktidar(in) aracı olarak kullanılmasına ilişkindir. Burada toplumsal

bellek, ulusu tek bir kökene, belli bir anlam borcuna sabitleyen, tek tipleştirilen bir kurucu iktidar kurgusu olarak ele alınmaktadır. Zira toplumsal bellek, geçmişe yüklediği öznellik ve yaşanmışlık duygusundan hareketle (Traverso, 2009), ulusu oluşturan, ortak bir geçmiş ve bu geçmişten itibaren kurulan ortak bir gelecek fikrinin zeminini hazırlamaktadır. Ulusun temeli, geçmişle bir süreklilik içinde icat edilen geleneğe dayandırılmakta, beni “bize” çevirmektedir. Bunun için de ulus devletler, kendilerinin seçtiği ve icat ettiği bir tarihe ve o tarihi başlattıkları bir kökene yaslanmaktadır (Hobsbawm, 2006, s. 6). Geçmiş, hem modernitenin (Gürşimşir, 2012, s. 33) hem de siyasetin meşruluk alanını teşkil ederken, bu kategoriyle kurucu iktidarların, tanımladıkları ulusal özün dışındakilerin karşı hafıza, kurucu iktidarın bastırma, çarpıtma, eksiltme, yok sayma gibi müdahalelerine maruz kalmakta, açık hale getirilmektedir (Kılıçbay, 1998, s. 21). İktidarın aracı olarak toplumsal bellek ne kadar kabul görür, içselleştirilirse, karşı hafıza da o kadar edilgenleşir.

Tekrarlamalar ve aktarımlar yoluyla dolaşıma sokulan gelenekler, hafızamızda, kurucu bir ilkeye, kökene sabitlenmektedir (Hobsbawm, 2006, s. 2). Toplumsal bellek, modernizmin sabitlenme ve homojenleştirme ihtiyacına cevap olarak, siyasal topluluğu ve arasındaki bağı kurmada önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada herhangi bir kökenden değil, toplumun, toplumsal ve siyasal varlığını anlamlandıran, çoğunlukla da kurucu iktidar tarafından seçilmiş bir kökenden bahsedilmektedir. Başlangıç olan köken, bir şeyin tek başına yapılması, bir orijinallik halini ifade etmektedir. İnsanın doğum anı gibi, ulusun da üzerine inşa edileceği doğum anı, köken(i)dir. Sabit, değişmez ve süreğen olmayan köken, kurucu iktidarların bugünkü ihtiyacına hizmet edecek şekilde değişmekte, iktidarın el değiştirmesine göre kesintiye uğrayabilmektedir. Siyasal duruş, eylem, düşünüş tarihin belli bir okumasına denk düşerken, tarihin merkezi kimin inşa ettiği ve nasıl algılandığına göre değişiklik göstermektedir (Kılıçbay, 1998, s. 21-22). Bu açıdan kökenin ömrü, iktidarın hegemonyasıyla paralellik arz etmektedir.

Kökenini, daha doğrusu hegemonyasını süreğen kılmak isteyen iktidar, toplumun birliğini ve içinde yaşadığı düzenin varlığını bir kurtarıcıya, yaratıcıya, hanedana ve benzeri bir odağa borçlu olduğu üzerinden hareket etmektedir (Gauchet, 2011, s. 33-67). Bu borç, siyasal birliklerde aidiyet kurmanın, kimlikte ortaklaşmanın yaslandığı kökenin anlam borucudur. Ulus devletin homojen bir bütün olarak siyasi birliğe sahip olmasının tek yolu, kendisini bir dışsala borçlu kılmasıyla sağlanmaktadır (Gauchet, 2011, s. 52). İnsan tabiatı gereği kendinden farklı olan ve başka bir mekân ve zamanda bulunan varlıklara borçlu olduğunu düşünmeye ihtiyaç duymaktadır (Gauchet, 2011, s. 58). Modern devlet öncesi varlığını dine, bir yaratıcıya borçlu

olduğunu düşünen insan, devletleşme süreciyle birlikte varlığını, kendi dışında bir varlığa borçlu olduğu hissini seküler devletin kutsallığına ihale etmiştir. Tıpkı ilkel toplumlarda olduğu gibi, modern devlette de topluluğun kökeni ve yasasının anlamı “biz”in dışına atfedilmektedir. Toplum kendisini, toplum ve iktidar olarak anlam borcu üzerinden ayırdığı, kendi üzerinde mutlak iktidara sahip gördüğü bir mekâna göre tanımlamaktadır (Gauchet, 2011, s. 53). Böylece söz söyleme yetisine sahip olan iktidarla, bu söze riayet etmesi gereken toplum arasında bir bölünme yaratılmış, dışsallığın² egemen başkılığıyla donatılmış olan iktidar insanı (Gauchet, 2011, s. 48), toplumdaki sıradan insanları yönetir hale gelmiştir. İşte anlam borcu, iktidarın toplumdan ayrılarak, toplumu yönetmesine imkân sağlayan, toplum ile toplumun varlık nedeni olarak gösterilen iktidar arasındaki bölünmenin meşrulaştırıcısıdır (Gauchet, 2011, s. 50). Dolayısıyla anlam borcu, belleği, ortak kimliği kurma konusunda iktidarın söylemini meşrulaştırma ve pekiştirmenin bir aracı haline getirmektedir.

Mitik tarih anlatılarında her şey ilk günkü halinde bugünkü insanlardan farklı varlıkların istedikleri şekliyle değişmeden kalmış, bugüne taşınmış olarak aktarılmaktadır (Gauchet, 2011, s. 58). Bu, ulus devletin değişmez, sabit, süreğen ve boşluklara izin vermeyen yapısının bir gereğidir. Kendisini mitik anlatıyla özdeş kılan iktidarın devamı da, mevcut durumlarını ya koruyarak ya da iyileştirerek ileriye taşıma kapasitesine bağlanmaktadır. Bunun içinde ulusal anlatılar da, teolojikleştirilmiş bir tarihe gönderme yapılarak, ulusal tarih yazımı köken arayışı boyunca kat edilmesi gereken durakları, (anlam borcu üzerinden) kutsallaştırılarak, sembolleştirilmektedir (Parmaksız, 2012, s. 284). Ulus devletler, müzelerini, arşivlerini, anlatılarını, anıtlarını vb. pek çok şeyi bu anlam borcunun “kutsal” sembolleri olarak kurmaktadır. Bir şeyi olduğu gibi muhafaza etmenin yolu onu dokunulmaz kılacak bir kutsallık atfetmekten geçmektedir. Bunun içinde kökenin, anlam borcunun kuşakların birbiri ardına eklendiği, içinde bulunulan zamandan farklı bir zamanda ve şimdiki insanlara benzemeyen varlıklarla dolu bir mekândan gelmesi gerekmektedir (Gauchet, 2011, s. 58). Kurucu iktidar tarafından, kurucu ataların mirası olan bu dünyada yaşayanlara, ölen kurucuların ölümünü yüklenme borcu getirilmektedir (Levinas, 2011, s. 72). Dolayısıyla yaşayanlar için, kurucu anlatının kökensel özü olarak tayin edilen geçmişe sahip çıkarak yaşamak, anlam borcunun diyetidir. Ölenin hiçliği, yok oluşu karşısında, yok olma korkusuna kapılan ulus da, varlık sebebi olduğuna inandığı kökensel bir öz atfedilen ortak geçmişe sığınmaktadır (Gauchet, 2011, s. 58). Anlam borcunun üzerine kurulduğu geçmiş, toplumun varlık

² Bunu sağlayan dışsallık da, iktidarın toplumda herhangi bir engelle uğramaksızın, her türlü eylemi gerçekleştirme, zorlama yapma kapasitesini ifade etmektedir (Gauchet, 2011, s. 53).

nedeni; kurucular/ölenler ise bu varlığın sağlayıcıları olarak kutsallaştırılmakta, sabitlenmektedir. Bu borç, ölenin mirasına sahip çıkma, taşıma, aktarmayla ödenecek olan toplumsal bir olaya dönüştürülmektedir. Şimdi de yaşayana kalansa ölüme yüklenen borçla yaşamaktır. Böylece kendini var eden geçmişini yaratan modern toplum, yaratıcısından ayrıştırılır ve onu devam ettirmek, nesilden nesile aktarmakla mükellef hale gelir.

Kökenini icat ettiği geçmişini, icat ettiği anlam borcu ile geleceğe taşımakla mükellef kurucu anlatı, ulus devletin başlangıç anıyla şimdi ve gelecek arasında boşluğu, kopukluğu gidermek adına zamanlar arası bir süreğenlik kurmak zorundadır. Ulusun sürekliliği için, zamanı ve mekânı aşan yaratılmış bir birliklilik duygusu sağlanmış olmalıdır. Bu birliklilik, biz kimiz? Sorusunun da cevabıdır. Geçmiş ve gelecek üzerinde ortaklaştırılan *biz* de ulus devletin sahibini belirlemektedir. Sahip, borçlanandır ve borcu için geçmişi geleceğe taşımakla yükümlü kılınandır.

Kemalizm ve AKP'nin Toplumsal Bellek Mücadelesinin Panoraması

AKP'nin ve Kemalizmle toplumsal bellek mücadelesi, her ikisinin kendilerine seçtikleri sırasıyla "Yeni Osmanlı" ve "Batılı" köklerden hareketle, anlam borcu açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Cumhuriyet'in kurucu ideolojisi olan Kemalizm, köken anlatısının üzerine yoğunlaştığı 1930'lu yıllarda Türkiye'nin öznesini, kültürel milliyetçilik üzerinden tanımlanan bir Türklüğe dayandırmaktadır (Ersanlı, 1996, s. 90). Kemalizm, kökleri aydınlanmaya dayanan idealleri kapsayan, *ödünsüz* bir modernleşme (Köker, 1996, s. 157-158), Türkcülük ve Batıcılığın sentezine yaslanan tam bağımsızlık projesidir (Kazancıgil, 2001, s. 235). Buna göre yayımlarıca karşı kültürel milliyetçiliği benimseyen, dinsel köktencilik reddederek siyaseti dinden ayıran laikliği, pozitivizmi, sınıfsız-homojen bir toplumu savunan (Zürcher, 2005, s. 48-56) Kemalizm'in asıl amacı, Batı'ya karşı ama Batı gibi olmaktır (Tanilli, 2006, s. 391). Kemalist anlatıda köken olarak, "Anadolu" ve "Türklük" işaret edilmektedir. Güneş Dil Teorisinden, Türk Tarih Tezine kadar her şey, adeta Osmanlı'yı atlayarak, Osmanlı'yı öteki kılan bir geçmişe sıçrayan devamlılığa işaret etmektedir. Kemalist anlatıda erken cumhuriyet dönemi ulus öznesi, laik cumhuriyet değerlerine sadık bir özne olarak sunulmaktadır (Maessen, 2014, s. 309). Yeni kurulan toplumu bir arada tutup, *seferber* edecek olanı tayin eden kurucu bir ideoloji (Kongar, 1999, s. 325), Ortaçağ skolastik düşüncesine karşı *topyekün* bir aydınlanma hareketidir (Akşin, 2008, s. 27).

Ödünsüz, seferber ve topyekün gibi ifadeler ise AKP gibi Kemalizm'in dışında kalan çevrelerin Kemalizm'in modernleşme hızına ve sorgusuz modernleşme arzusuna yönelik eleştirilerinin zeminini teşkil etmektedir. Buna göre Kemalizm, Batı ile arasındaki açığı kapatmak adına benimsediği kopuşçu tezi ile halkın özünden

uzaklaşmıştır. Batılılaşma konusunda kendisini geç kalmış hisseden Cumhuriyetin bir an önce Batılılaşmak adına, bu görevi asker ve sivil bürokratlar eliyle gerçekleştirmek istemesi, Kemalizm'in halk için, halka rağmen gerçekleştirilmek istenen bir toplum mühendisliği olarak (Tekin ve Toker, 2004, s. 92) görülmesine sebep olmuştur. AKP açısından Kemalist tarih anlatısı, otantik özden bir sapma olarak görülürken, Yeni Osmanlılık, altı yüz yıl, üç kıtaya hükmetmiş bir cihan imparatorluğunun mirasına geri dönüş talebi olarak ifade edilmektedir. AKP'ye göre ulus devletin anlam borcu, iktidarın altın çağ olarak tanımladığı Osmanlı İmparatorluğu'nun köklerinde aranmalıdır. İktidara geldiği ilk günden, hatta daha öncesinden itibaren AKP ile Kemalizm arasında ulus devletin kurucularına, kökenine, bu kökensel atıfla sahibine yönelik gerilimli bir ilişki yaşanmaktadır. Kemalizm'in iktidarda olduğu süre boyunca kendisine bu ülkenin zencisi muamelesi yapıldığını sıklıkla ifade eden hükümet, ulus devleti özüne döndürme mottosuyla Türkiye'nin kurucu anlatısını değiştirmek istemektedir. Böylece Kemalist anlatıda susturulduğu, yok sayıldığı iktidar tarafından iddia edilenlerin, AKP'nin iktidara gelmesiyle gerçek sahiplerine kavuşan ulus devletin anlam borcu, mağdurların bugüne kadar ödedikleri kefaretle, gerçek özüne, anlamına kavuşmuş kabul edilmektedir.

AKP, iktidarda olduğu süre boyunca bu anlayışını hayata geçirmek için farklı dönemlerde farklı yollar, stratejiler izlemiştir. Aşağıda bu iki anlam borcu arasındaki ilişki ve bu ilişkide AKP'nin anlam borcu açısından geçirdiği dönüşümler üç farklı dönemde detaylı olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir.

2002-2006 Kemalist Çarkın Dışli-si Olarak Kendini Tanıtma Dönemi

"Eski" Türkiye siyasetinde serbest seçimler, seçilmiş hükümetlere ülkeyi yönetmek için yeterli donanımı kazandırmamakta, sadece Kemalist vesayet iktidarı paylaşacağı ortaklarını belirlemektedir (Çınar, 2015, s. 109-110). Burada Kemalist vesayet ile kastedilen, Kemalizmin modernleşme hedefiyle, modernleşmenin siyasi yönü olan demokratikleşme arasındaki gerilimin (Köker, 2001, s. 107), anayasanın hiçbir hükmünün devrim yasalarına aykırı biçimde yorumlanamayacağını hükme bağlayarak, Kemalist reformları anayasal güvence altına alındığı (Çelik, 2001, s. 90; Kayalı, 2005, s. 204) ve ordunun siyasi bir faktör olarak ortaya çıktığı (Eroğul, 1998, s. 157) 1960 darbesinden sonra gelişen siyasi konfigürasyondur. Bu konfigürasyonun merkezinde kurumsal ve siyasi özerkliği bulunan ordu yer almaktadır (Cizre, 2005, s. 59-60). Siyasi özerklik ile demokratik seçimle iş başına gelen hükümetlerin, anayasal otoritesinin üstüne çıkma yeteneği ifade edilmektedir. Ordu bu yeteneği ile bir siyaset karşıtlığı çerçevesinde, hükümet üzerinde dolaylı ve doğrudan etkiler yaratabilmektedir (Cizre, 2005, s.

60, 66). Kurumsal özerklik ise, kurum olarak ordunun işleyişini siyasi müdahalelerden azade kılmasına ve böylece siyasi konularda etki alanını genişletebilmesine de imkân sağlamaktadır (Cizre, 2005, s. 59). Bu konfigürasyon sayesinde ordunun merkezinde bulunduğu, yüksel yargı, akademi, medya, bürokrasi, sivil toplum örgütleri ve siyasetçilerden oluşan bir ağ, meşru siyasetin parametrelerini belirleme hakkını kendinde görmektedir (Çınar, 2013, s. 40). Meşru siyasetin parametreleri belirlenirken, korunan kurucu Kemalist ideolojinin içeriği ve dolayısıyla korunma gerekçeleri bir sabitleme meselesi olmayıp, değişkenlik göstermektedir. Örneğin, 1960 darbesinde laik, bürokratik devlet partisi CHP'nin desteğini, sola açık bir siyaset anlayışıyla, Demokrat Parti'ye karşı arkasına alırken; 1980'de gerçekleştirilen darbe sol karşıtı bir Türk İslam senteziyle sonuçlanmış, 1996 yılında başlatılan ve 28 Şubat süreci olarak anılan müdahalede ise İslam ve laiklik arasında sıfır toplamlı bir ilişki kurulabilmiştir.

Kemalist vesayetinin gözünde İslamcı geçmişle AKP, iktidarın paylaşılacağı meşru bir ortak olarak görülmemiştir. İslamcı geçmişle, Kemalizm'in ne köken anlatısındaki pozitivist, kültürel milliyetçi ve laiklik anlayışının, ne de ulus devlete (anlam borcu olarak) yüklenmek istenen Batılılaşmanın ortağı sayılmamaktadır. Toplumunu meydana getiren farklı kesimlerin taleplerinin siyasi olarak ifade edilip, karar alma süreçlerine aktararak, devlette bir karşılık bulmasının Kemalizm'in sınırına kadar gerçekleştirilebildiği bu ilk döneminde (Köker, 2001, s. 98) AKP, Kemalizm'in karşı hafızasıdır. 2002-2006 arasında, Kemalizm hegemonik bir söylem olduğundan, iktidarın Kemalizm ile doğrudan kökensel bir mücadeleye girme imkânı bulunmamıştır. Bu doğrultuda AKP, bir yandan Kemalist devletin Batılılaşma hedefini paylaştığını kanıtlamaya çalışmış, öte yandan da Kemalizm'in öteki olarak içinden geldiği Milli Görüşçü geçmişinin silmeye, unutturmaya çalışmıştır. Bu dönem AKP'nin kendisini Kemalizm'e ve aslında onu da aşır Batı'ya anlatma, tanıtmaya dönüştürmüştür.

"İslamcı" yönelime sahip bir yapı olarak tasvir edilmesinin sistem güçleriyle ilişkide bir meşruiyet sorunu yaratacağını bilen AKP (Dağı, 2010, s. 122), iktidarının ilk yıllarında kendisini *muhafazakâr demokrat* olarak tanımlamıştır. Parti, muhafazakâr demokratlığı, sınırlandırılmayan, dayatmacı bir yönetim anlayışını reddeden, bireysel hak ve özgürlüklere alan açan, siyasal meşruluğunu anayasa ve evrensel normlara dayalı hukuktan ve halk egemenliğinden alan, uzlaşma kültürüne dayanan ve devletin kendini bir ideolojik görüşe hapsedmemesi gerektiğine vurgu yapan bir siyaset anlayışı olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2010, s. 61-62). Kurulduktan kısa bir süre sonra iktidara geldiği için muğlak kalan "muhafazakâr demokrat" kimlik, esasen başkalarının AKP'yi (kurucularının Milli Görüş

geleneğinden gelmesinden dolayı) İslamcı olarak kategorize etmesini engellemek için öne sürülmüştür (Çınar, 2015, s. 156). Böylece, parti hem uluslararası düzende Amerika ve Avrupa'nın, özellikle 11 Eylül sonrası peşine düştüğü liberal İslam arayışına cevap olma potansiyelini sergilemiş, hem de iç siyasette 1980 darbesi ve 28 Şubat postmodern darbesiyle merkez sağın tasfiye edildiği bir *boşlukta*, Kemalist laikçi³ merkez karşısında çevreyi temsil eden Demokrat Parti (DP) geleneğine yaslandığı iddiasında bulunabilmiştir (Dağı, 2010, s. 128). Buna göre parti, din elbisesini (Milli Görüş'ün gömleğini) çıkararak partisidir. DP'nin devamı niteliğindedir ve kurucuları da kendi hükümetlerini ikinci Menderes dönemi olarak ifade etmektedirler (Sarioğlu, 2003). 1990'ların sonuna ve 2000'lerin başına bakıldığında iç siyasette, İslamcı Milli Görüş'ün temsilcisi Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin koalisyon hükümeti boyunca siyaset ile dinin arasında yaşanan gerilim ve bu gerilimin sebep olduğu 28 Şubat sürecinde gelişen irtica tehdidi söyleminden ders çıkaran AKP yöneticileri, din eksenli bir parti olmadıklarını, bireylerin dini olsa da, partilerin dini olmayacağı anlayışında olduklarını ifade etmişlerdir (Selamoğlu, 2003).

Batılılaşma hedefi için ortaya koyduğu militan laiklik anlayışı doğrultusunda Kemalizm'in dinle arasında kamusal alandaki varlığı konusunda gerilimli bir ilişkisi bulunmaktadır. Laiklik anlayışı ile denetim altına alınan din, kamusal alandan özel alana itilerek, siyasetten ayrılmıştır (Heper, 1986, s. 373). Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, İslam ile Kemalizm'i taban tabana zıt kutuplar olarak ele alan iflasçı tezin⁴ aksine, aralarında etkileşime dayalı bir ilişkinin bulunmasıdır. Zira bir yandan İslam ile kamusal siyasi alanı ayırırken, öte yandan İslam'ı çeşitli biçimlerde dolaşıma sokan devletin İslamla olan ilişkisi bastırma ve uzlaşma arasında bir salınımaya sahiptir (Cizre, 2005, s. 82-84). Esasen Kemalist anlatıda iki İslam anlayışından söz edilmektedir: İlki laik devletin politikalarını geliştirecek yönde "kullanılan", hurafelerden arındırılarak, akla mantığa uygun hale getirilen gerçek bir İslam iken; ikincisi Osmanlı Devletinin de çökmesine neden olan katı bir din

³ Laikçilik, Tanrısallaşan toplumun hedefine ulaşmasında aracı haline gelen bir dini ifade etmek için kullanılmaktadır. Yeni toplumun, yeni kimliğine uygun düşecek bir unsur olarak ele alınmaktadır. Bu noktada din, kimliği tanımlamamakta, reforme edilerek kimliğin tamamlayıcı bir unsuru haline getirilmektedir. Bu açıdan din, pozitivist olarak görülmekte, bir bilim, -izm hali olarak kabul edilmektedir. Laiklikten farklı olarak, laikliğin sağladığı sosyal barış ve tolerans ortamının aksine, ulaşılması zaruri kılınan siyasi-ideolojik bir hedef olarak görülmektedir (Vergin, 2000, s. 115-118). Dolayısıyla Türkiye'de Kemalizm'in, İslam'ı topyekün reddetmeyerek, Kemalist kimlik söyleminde dini araçsal kılınmasından ötürü laikçi ifadesi kullanılmıştır.

⁴ İflasçı tez, Kemalizm'in güç kaybettiğinde, İslam'ın güçlenmesi anlayışına dayanmaktadır. Buna göre birinin yükselişi, diğerinin zayıflamasına endekslenen karşıt bir ilişki olarak okunmaktadır (Cizre, 2005, s. 82).

anlayışını imlemektedir (Çelik, 2001, s. 87; Cizre, 2005, s. 90-91). Ulusun kültürel çeşitlilik zemininde tarif edildiği 1919-1923 yılları arasındaki milli mücadele döneminde toplumsal aidiyet İslam ümmeti olarak ortaya konulmuşsa da, ulusun hayali bir cemaat olarak, özgünlükleri korumaktan ziyade, özgün bir ulus yaratmanın hedeflendiği 1924-1929⁵ yılları arasında katı İslami anlayıştan azade kılınmış, bir kimlik tanımına yönelinilmiştir. Bu ayrımla uyumlu olarak Kemalizm kimliği, İslami sembollerin tamamlayıcı öge olarak kullanıldığı laik bir milliyetçilik olarak tanımlanmaktadır. Buna göre Osmanlı'dan gelen İslamcılığın ve Türkçülüğün yerine, medeniyetçi-milliyetçi zeminde ferdi kolektif bir kimlik tanımı yapılmıştır (Yıldız, 2001, s. 219-220). Milletin homojen, tek etnik kökenli (Türk), tek dili Türkçe ve tek mezhepli (Sünni) bir entite şeklindeki tanımına kültürel alanda İslam'ın, laikliğe yedirilişinde, Batılaşma anlayışı karşısında kimliğini ve varlığını İslam'dan almış kesimlerin gözünde de meşruluk sağlayacak olan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan İslam bir yandan reform, gelişim, medenileşme ol(a)mayan herşeyi temsil eden olarak ötekileştirilirken (Kasaba, 1993, s. 45), öte yandan Kemalizm'in zayıfladığı durumlarda başvurduğu pekiştirici bir tamamlayıcıdır. Dolayısıyla İslam'ın, Kemalist merkeze karşı, çevrenin en önemli argümanı olması da şaşırtıcı değildir (Mardin, 1995, s. 71).

İslamiyet'in, görece siyasal bir din olması, bir yandan gündelik hayatı düzenleyen öte taraftan da din ve devleti özdeş kılan anlayışıyla laiklik karşıtı olarak görülmüştür (Toprak, 1987). Oysa ulus devletin sürengeliği ve meşruluğu için, üzerine inşa edildiği milliyetçiliğin seküler bir kutsal olarak kabul ettirilmesi, böylece kurucu iktidarın anlatısındaki haliyle muhafaza edilebilmesi, geleceğe aktarılabilmesi gerekmektedir. Çünkü modern devletin yaratıcısı olarak sunulan kurucu iktidarın hayal ettiği laik milliyetçilik, devletin yeni kutsalıdır. Bunun yanı sıra toplumda en yaygın kabul gören değer din olmasından dolayı, kurucu ideolojiye karşı kitlesel bir örgütlenme tehdidini de gündeme getirmiştir (Özipek, 2004, s. 236). Sonuç olarak hem laiklik karşıtı olarak görüldüğünden hem de taşıdığı toplumsal değerle milliyetçiliğe bir alternatif olmasından dolayı eski rejimin temsilcisi olarak görülen dinin varlığı, yeni rejimin varlığını tehdit olarak algılanmaktadır (Toprak, 1987, Özipek, 2004, s. 240-241).

⁵ Bu doğrultuda ise 1924 yılında halifelik kaldırılmış, Şeyhülislam kabine dışı bırakılmış, 1925 yılında tekke ve zaviyeler yasaklanmış, 1926 yılında Avrupa medeni hukukuna geçilmiş, 1928 yılında İslam'ı devletin dini olarak kabul eden madde ilga edilmiş, 1937 yılında ise laiklik ilkesi anayasaya eklenmiştir (Cizre, 2005, s. 86-87). Ayrıca kılık kıyafette Batı tarzı bir anlayışı destekleyici düzenlemelerle, yine benzer şekilde ölçü birimlerinde, tatil gününde, alfabede yapılan değişiklikler ile Batı'yla uyumlu bir yol çizilmiştir (Zücher, 2001, s. 46-52).

AKP de, Refah-Yol hükümetinden edindiği deneyimle de, Kemalist/laikçi merkez tarafından İslamcı siyasetin sınırlarının farkına vardığını söyleyen 1970'lerden, 1990'lara Batı/Avrupa karşıtı bir tutum benimseyen Milli Görüş Hareketinin İslamcılığından uzaklaştığını dile getirmiştir (Duran, 2010, s. 334, Dağı, 2010, s. 122-123). Yöneticilerinin dertlerinin İslami bir devlet değil, ekonomi olduğunu söylemeleri tam da bu duruma bir örnektir. İktidar kendisini laik Türkiye'ye İslamcı bir alternatif olarak sunmaktan ziyade, neoliberal krizlerin, kapitalizmin, küreselleşmenin problemlerine bir çözüm olarak sunmuştur. Buna göre hükümet, İslamcı geleneğin aksine Kemalizm'i tehdit etmediğini, bilakis Kemalizm'i iyileştirme, ilerletme arzusunda olduğunu savunmaktadır. Erdoğan, Mustafa Kemal ve arkadaşları ile aynı inanca sahip olduklarını, onların izinden gideceklerini söylemektedir (*Radikal*, 2003).

Türkiye'de 1990'lı yıllar fail-i meçhullerin, yolsuzlukların, sıklıkla değişen koalisyon hükümetlerinin, sorunların çözümünde otoriter, baskıcı tutumların, ekonomik ve siyasal krizlerin dönemi olmuştur. Yolsuzluğun, yoksulluğun ve yasakların yaşandığı 1990'lı yılların ardından meydana gelen 2001 ekonomik kriz ile ülkede mevcut siyasi aktörlere güven iyice azalmıştır. Krizin arkasından, 2002 yılında iktidara AKP gelmiştir. Erdoğan'a göre iktidarına yönelik Kemalist kesimden gelen tepkilerin nedeni, iktidarlarının rejim açısından bir tehdit olması değil, kendilerinden önceki hükümetlerin neden olduğu ve içinden çıkamadıklarını ekonomik, sosyal, siyasal problemlerin rejim bahanesiyle hasıraltı edilme çabasıdır (*Yeni Şafak*, 2003). AKP, bu dönem Kemalizm için bir öteki, tehdit olmadığını kanıtlama çabası içindedir. Öyle ki 14 Ağustos 2001'de, AKP'nin kuruluşunu ilan etmek için toplanılan salon, Milli Görüş geçmişlerinde öteki olarak telaffuz ettikleri Atatürk'ün portresiyle süslenip; toplantı, Atatürk'ün anısına bir dakikalık saygı duruşu ile başlatılmıştır. Resmi törenlerin ölenlere yönelik saygı duruşuyla başlaması, ölenlerin ölümüne yüklenen anlam borcuna, mirasa duyulan sahiplenişin bir sembolü olarak gerçekleştirilmektedir. Bedenin hareketsizliği ve dilin sessizliği ile geçirilen bir dakika, kutsallaştırılan geçmişinde ve geleceğe taşınma arzusundaki ortaklığın yemin törenidir. Dolayısıyla AKP, kendisini bu mirasın içinde (gibi) konumlandırmakta, bu hareketle, Kemalizm'i boşa çıkarmanın değil, salonlarını doldurdukları gibi, kendilerinin de Atatürk'ün karşısında değil, yolunda olduklarını gösterecekleri sembolik bir eylemdir. Toplantının ardından ise Erdoğan ve kurucu kadroda yer alan diğer yöneticiler, Atatürk'e saygılarını sunmak üzere Anıtkabir'i ziyarette bulunmuşlardır. Kurucunun kabrinde onun bedeninde temsil olunan tüm değerlerin ölümsüzleştirildiği sembolik mekân olan Anıtkabir'i ziyaret ederek, kurucu değerlere karşı olduklarına yönelik kaygıları gidermeye çalışmışlardır.

Yine erken iktidar yıllarında AKP liderleri, eşleri türbanlı oldukları gerekçesiyle Kemalist kesimden tepki almamak ve İslami değil de; muhafazakâr demokrat bir parti olduklarını kanıtlamak için devlet resepsiyonlarına eşsiz katılmışlardır. AKP amacını rejimin sahipliği meselesinden ayırıştırarak, Kemalizm'in "ev sahipliğine" bir itirazı yokmuş gibi davranmaktadır. Başörtüsü/türban sorunu gibi dinle ilgili konuları bir laiklik meselesi olarak değil, demokrasi talebi olarak ele almışlardır. Böylece parti, "kendi" işleri ve dertleri olan ekonomiye odaklanarak, ekonomiyi, kalkınmayı daha ivedi bir gerekçe olarak ortaya koyarak hem kendi tabanından gelen türban, imam hatipler gibi konulardaki baskılara karşı, sebat isteyebilmekte, hem de rejime, Kemalizm'le bir derdinin olmadığını göstermek istemektedir.

Kemalist hegemonya içerisinde AKP, siyasi meşruiyetini sağlamak adına, kendisini Öteki olarak değil, Kemalizm'in anlam borcu olan Batılılaşma'nın takipçisi olarak ortaya koymuştur. İslam'ın liberalizasyonu fikri sayesinde resmi ideoloji olan Kemalizm'in baskısını ve kapsayıcılığını da daraltan araçsal bir söylem olarak gördüklerinden, "Avrupalılaşma", iktidar tarafından da desteklenmeye değer görülmüştür (Duran, 2010, s. 336). Hayat tarzlarına müdahale etmeyeceklerini ifade eden Abdullah Gül, AB sürecine hız vereceklerini, başörtüsünün birincil sorunları olmadığını söylemiştir (Hürriyet, 2002) Böylece ilk döneminde, İslamcı Milli Görüş'ün anti-Batıcı anlayışından uzaklaşarak, Batı'yı karşısına değil, arkasına almış, Kemalist hegemonya karşısındaki var oluş mücadelesini, laikliğe doğrudan müdahale etmeden köken ve anlam borcuna değinmeden vermiştir.

28 Şubat ile kendi parti cemaatlerini büyütmenin iktidar kalmaya yetmediğini gören hükümet (Bora, 2017, s. 478), Kemalist Türkiye'de iktidarda kalabilmesinin yolunun Kemalizm dışına çıkmadan, Kemalizm'in bir dışli-si olarak ama aynı zamanda kendisini Kemalist tarihin yok saydıkları (Aleviler, Kürtler, gayr-i Müslimler gibi homojen ulus içinde eritilmek istenenler) için bir boşgösteren haline getirerek olabileceğini görmüştür. AKP, Kurtuluş Savaşı'ndaki o birinci meclisin çoğulluk ruhuna atıfla, o ilk meclisin çeşitliliğini, özgürlüğünü, renkliliğini hayata geçirme iddiasında bulunduğu Yeni Türkiye söylemiyle (Türkiye Büyük Millet Meclisi 24. Dönem, 2014), homojen ulus devletin sınırlarını kendi lehine aşındırmaya çalışmıştır. Gerek ekonomik gidişatı düzeltmek gerekse gerçek bir "iktidar" olabilmek adına AKP, Batı desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu esnada Medeniyetler İttifakı gibi beyanlarıyla her ne kadar Batı dışında bir medeniyet anlayışını dillendirse de (Milli Gazete, 2010), bu anlayışı Kemalist hegemonya karşısındaki pozisyonundan dolayı çok dillendirmemiştir. AKP, gerek Kemalizm'i aşma kapasitesi henüz olmadığından gerekse de AB hedeflerini kullanarak, kendisini Kemalist iktidar

karşısında güçlendirmek adına, hızlıca AB'ye dönük uyum yasaları, demokratikleşme paketleri üzerinde çalışarak Kemalizm'in Batılılaşma hedefi doğrultusunda hareket ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla AKP toplumsal tabanını, 1990'lardan bu yana biriken sistem/statüko karşısı halk hissiyatını, Kemalizm'i doğrudan hedef almadan, çoğulculuk söylemi üzerinden temsil etme iddiasında bulunarak (Çınar, 2015, s. 156-157), genişletmiştir. AKP, Kemalizm'in hedefi olan Batılılaşmayı kendisine nosyon edinerek, hem iktidarını Kemalizm'e karşı koruyabilmiş hem de hayata geçirdiği reformlar sayesinde gerek içerde gerek dışarda partisine verilen desteği arttırabilmiştir. Nitekim bu birinci dönemin Erdoğan'ına göre, AB, sadece bir coğrafya değil, demokratikleşmeyi güçlendirme konusunda alternatifsiz bir modeldir (Duran, 2010, s. 333).

AKP, köken ve anlam borcu açısından Kemalizm'in hegemonyası karşısında yeni bir hegemonya kurma erkini henüz elinde bulundurmadığından, Kemalizm'in köken anlatısı ve anlam borcunun dışına çıkamamıştır. Bunun yerine özellikle Batılılaşmayı kendisine araç edinerek, dışına çıkamadığı bu toplumsal belleği, kendi silahlarıyla zayıflatmaya çalışmıştır. Bu dönem, Kemalist Türkiye'de iktidarda kalabilmesinin yolunun kendi İslamcı geçmişini unutturmak olduğunu gören hükümet, karşı hafızanın taleplerini Kemalizm'in kökensel anlatısının ve anlam borcunun birer tezahürü olarak ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu dönemde, Kemalizm'in karşısında durmadan, aslında bir anlamıyla onu kendi içinden, altını oyararak zayıflatan bir bellek mücadelesi söz konusudur.

2007-2010 İkinci Dönem Kemalizm ve Batı ile Tanışma Dönemi

AKP, anlam borcunun hala Kemalizmle özdeş olduğu bu dönemde iktidarın rejim ortağı olmayı başarsa da (Açıkel, 2016, s. 24), Kemalist hegemonya karşısında aslında yalnızca görmezden gelinemeyecek *daha eşit bir öteki* konumuna geçmiştir. Ne Kemalizm'i tam aşmış ne de ilk dönemdeki gibi Kemalizm'e tam bağımlı bir iktidardan söz edilebilir. AKP'nin daha eşit bir öteki olduğu bu dönem, ikilemler dönemi olarak ifade edilmelidir. Hem Batılı, hem Doğulu, hem laik hem dindar, hem rejim sahibi hem rejimin ötekisi, hem Osmanlı mirasının hem Kemalist mirasın aktarıcısı konumunda olunan bir araf dönemi yaşanmaktadır. AKP, 2007-2010 yılları arasında Kemalist belleği aşmanın yolu olarak, Kemalizm'i kendi araçlarıyla aşındırdığı ilk dönemi yarattığı boşluklara yerleşmeye başlamıştır. Bunun içinde ikinci dönem aslında Kemalist belleğin bir aktarıcısı olan yapıların, kurumların ele geçirilme mücadelesinin yaşandığı bir süreç olmuştur.

İktidarın sınırlarını halen daha Kemalizm'in belirlediği bu dönemde, Kemalizm ile AKP arasındaki en önemli kırılma noktası, 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçiminde olmuştur. Türkiye'de 12

Eylül 1980 darbesinin ardından hazırlanan anayasada yürütme erki üzerinde cumhurbaşkanlığına geniş yetkiler tanınmış, aynı zamanda cumhurbaşkanı bu yetkilerden sorumsuz kılınmıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanlığı süresinin dolacağı 2007 yılı, Çankaya Köşkü'ne çıkacak olan yeni kişinin kim olacağı tartışmalarına da neden olmuştur. Bu tartışmalara yol açan en önemli neden ise, Kemalist olarak tahayyül edilen Türkiye'yi, Kemalist olmadığı düşünülen bir iktidarın, AKP'nin yönetiyor olmasıdır. Kemalist kesim açısından beklenmedik şekilde iktidara gelmiş öteki olan AKP'yi dizginleyecek, hudutlarını tekrar tekrar hatırlatacak bir güç olarak Ahmet Necdet Sezer gibi "kendilerinden" olan, Kemalist mirasa sahip çıkacak birinin cumhurbaşkanlığı daha da büyük önem kazanmıştır (Sabah, 2007). Dolayısıyla da cumhurbaşkanlığının makamı Çankaya Köşkü, Kemalizm'e rağmen Türkiye'de iktidar olabilmiş AKP'ye karşı, Kemalizm'in mücadele alanını, gücünü sembolize etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesi, Atatürkçü Düşünce Dernekleri ve Cumhuriyet Gazetesi tarafından "Tehlikenin Farkında mısınız?" mottosuyla, 14 Nisan'da Ankara, İzmir, İstanbul ve Kurtuluş mücadelesinin başlangıç noktası Samsun'da AKP'li birisinin cumhurbaşkanlığına karşı mitingler düzenlenmiştir (Yeni Şafak, 2007). Cumhuriyet Mitinglerinde "Vatanına Sahip Çık, Yarın Çok Geç Olacak" (Evrensel, 2007), "Çankaya yolları şeriata kapalı, Türkiye laikdir laik kalacak, Mollalar İran'a, şeriata geçiş yok, yaşasın demokratik, laik, hukuk devleti, Atatürk kurdu, bizler yaşatacağız" şeklinde verilenler mesajlarla, Çankaya'ya çıkmanın bir *rejim sahipliği* meselesi haline dönüştürüldüğü gözlemlenmektedir (Sabah, 2007; Radikal, 2007b). Mitinglerde gözlemlenen AKP'ye karşı direnç, Kemalist ulus devletin kendisini tanımladığı laik, pozitivist zemini ve bu zemini borçlandıkları kurucuların mirasını devam ettirme görevini AKP'nin yerine getirmeyeceği inanişinden kaynaklanmaktadır.

Kemalist kesim için, AKP'den, üstelik de eşitürbanlı birisinin, laik ulus devletin kalesi olarak görülen Çankaya'ya çıkma ihtimali, demokratik bir tercih değil, Kemalizm'in ötekisi tarafından işgalidir. Meydanları dolduran kalabalığın amacı, Kemalist Türkiye'de, laiklik karşıtı, İslamcı olarak tektipleştirilen AKP'li birini devletin başı yapacak bir boşluğun olmadığını, meydanların buna meydan vermeyecek kalabalıklarla dolu olduğunu gösterme arzusudur. Buna göre Kemalistlerin son kale olarak gördüğü Çankaya'ya AKP'den birinin çıkması, gerçek kimliği olduğu iddia edilen Milli Görüş gömleğini çıkarmak yerine, maskeleyen iktidarın laik devleti yok etme çabasıdır (Radikal, 2007a). Mitingi gerçekleştirenler için AKP cumhuriyete ve kurucu ideolojiye karşı, İslamcı bir ihanet çemberiyle eşdeğerdir (Erdoğan, 2001, s. 587). Öyle ki mitinglerde de gözlemlenebileceği gibi, AKP'nin (Kemalizm'i kendi silahlarıyla aşma çabasının bir

sonucu olarak), Batı'dan gördüğü destek karşısında, Batılılaşma yanlısı Kemalist kesimin Batı'nın Türkiye'nin iç işlerine karışarak, tam bağımsızlık anlayışını zedelemekle suçladığı Batı'ya yönelttiği öfkeli dili⁶ dikkat çekicidir. Ontolojik milletin ampirik milletle mücadelesinde, icat edilmiş ulus devletin bekası uğruna, anlam borcu olan Batılılaşma anlayışından bile uzaklaşabileceğini göstermektedir.

İktidara göre mitingler, Çankaya'yı elinde tutarak halkı yönetmeye devam etmek isteyen elitist bir anlayışın tezahürüdür. Erdoğan'a göre, "CHP, Çankaya'yı kaybetmemek adına, Müslümanların kutsal mekânı olan Kâbe'yi (bile) Araplar'a vermeye hazırdır" (Tekirdağ Toplu Açılış, 2015). İktidar açısından CHP de, tıpkı Kemalizm gibi inançla laiklik arasında bir tercih yapmaktadır. Halkın değerlerine yabancılaşmış olan CHP'nin fetişleşen Çankaya arzusu, hem içinde bulunduğu elitist anlayıştan hem de inanç eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu mitingler kadar, mitinglerin bir ritüeli olarak AKP iktidarında Kemalist kesim için bir sığınak ya da seküler kutsalın sembolü olan bir mekân olarak tanımlayabileceğimiz Anıtkabir'e yapılan toplu ziyaretler de anlamlıdır (Cumhuriyet Mitingleri, 2009). Anıtkabir hem kurucu liderin hem de onun aktardığı kurucu değerlerin, ölümü üzerinden ölümsüzleştirildiği, Kemalizm'in somutlaştırıldığı, hayat bulduğu mekândır. Cumhuriyet değerlerinin vücut bulmuş hali olarak görülen kurucu lidere, belki bir şikâyet, belki de AKP'nin iktidara gelmiş olmasından kaynaklanan anlam borcuna sahip çıkamamanın yarattığı suçluluk duygusu ile bir günah çıkarma ve cumhuriyetin kültürel taşıyıcıları olarak hala bu görevin bilincinde olduklarını Ata'ya bildirme anlamına gelmektedir. AKP'nin iktidarıyla, kendisinin olanın elinden alındığını, gasp edildiğini düşünen Kemalist kesim için Anıtkabir'de olmak, kurucu ve kurtarıcı olan Atatürk'ün her yerdeliğine karşı (İnsel, 2001, s. 26), onun huzurunda olma borcunun bir tezahürüdür. Anıtkabir'e gitmek, orada bulunmak, Kemalist rejimin anlamına, rejimin kurucu liderinin hafıza mekânında sahip çıkmanın en önemli sembollerindendir. Zira Anıtkabir'in avlusunda toplanan kalabalık, aynı ortak geçmişe, kökene ve anlam borcuna inanlar olarak, aşkın bir topluluğu temsil etmektedir.

Türkiye'de ordu kendisini Kemalizm'in kurucusu ve koruyucusu olarak görmektedir. Dolayısıyla da laik, modern devletin muhafazasını kendisine borç bilmektedir (Cizre, 2001, s. 159). Bu konumundan hareketle, Kemalizm'in ötekileştirdiği irticaya karşı, ulus devleti koruma zorunluluğu olduğunu ileri sürerek, 12 Nisan'da Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'ın "Sözde değil, özde laik bir cumhurbaşkanı" istediklerine yönelik yaptığı konuşmasıyla (Yeni Şafak, 2007),

⁶ Örneğin İzmir'de gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitinginde "Biz Gâvur İzmirliyiz, ya denize döker ya da sandığa gömeriz" sloganları atılmıştır.

Kemalist devletin laik rejiminin, AKP karşısında tehlikede olduğu uyarısında bulunulmuştur. Bu esnada 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarında Denizli’de gerçekleşen, Kur’an kursu yarışması, küçük kız çocuklarına başörtüsü takılarak, Atatürk posterinin önünde ilahiler okutulması (*Hürriyet*, 2007), irtica kaygısını iyice derinleştirmiş, 27 Nisan’da Genelkurmay Başkanlığı’nın web sitesinden yayınlanan bir mesajla, laik Kemalist devletin resmi bayramına alternatif bir kutlama olarak değerlendirilen bu durumun tolere edilemeyeceğine ve “doğru” kişinin cumhurbaşkanı seçilmesine dair sert bir uyarı yapılmıştır (*NTV*, 2011). Burada vesayetçi anlayışın, bir tek AKP’nin değil, aslında Kemalizm için de öteki olduğu notu önemlidir. Zira Kemalizm’le aynı köken ve anlam borcuna sahip olmadığı düşünülerek seçilmiş olan AKP’nin önünde, kendisini koruyucu bir güç olarak ifade eden vesayet, aslında Kemalizm’in de muasır medeniyet hedefinin önündeki aşılması gereken en ivedi problemdir. Zira bir norm olarak demokrasi, atanmışların değil, demokratik seçimle iktidara gelenin meşruluğunu tanıma kapasitesince sağlanabilmektedir.

İlk döneminde ordunun bu görevini kabullenmiş gözükken AKP, ikinci döneminde vesayetçi anlayış karşısında sessiz kalmamıştır. E-muhtıraya, vesayetçi yapıya, ilk kez sivil kanattan bir cevap geldiği 2007 yılında, hükümet adına konuşan Cemil Çiçek, genelkurmayın başbakanlığa bağlı olduğunu hatırlatarak, bu durumun demokratik bir hukuk devletiyle örtüşmediğinin söylemiştir (*HaberTürk*, 2012b). AKP yönetiminden vesayetçiliğe karşı “demokratik hukuk devleti” vurgusu, bir yandan AKP’nin kendi iktidarı önündeki en büyük tehdit olan vesayetçiliği aşmasına, bir yandan da Kemalizm’i de Batı’nın demokratikleşme normu olarak gerekli gördüğü vesayetçilikten arındırarak, partinin kendisini Kemalizm’in Batılılaşma hedefinin liderine dönüştürmesine imkân sağlamıştır. Yukarıda da söz edildiği üzere bu dönem AKP’nin yerleşik kurumsal yapıyı aşındırarak Kemalizm’i yenme mücadelesi söz konusudur. Güleni⁷ bürokrasinin sağladığı lojistik yardımıyla Ergenekon, Ayışığı, Balyoz gibi isimler altında sıralanan seküler, ulusalcı, anti-İslamcı TSK personeline yönelik bir tasfiye süreci başlatılmıştır (Açıkel, 2016, s. 25). Militan laikliği, demokrasi ve özgürlük yoluyla aşmaya çalışan iktidar, bu kez de vesayeti hukuk yoluyla kısıtlamaya/aşmaya çalışmaktadır. Batılılaşmak isteyen Kemalizm, bu dönemde AKP’nin lokomotifliğinde Batı’ya doğru yol almaktadır. İktidar ve demokrasi lehine yaşanan bu gelişmeler karşısında Kemalizm, AKP’yle Batılılaşmayı kabul etmekle, Kemalist Türkiye’yi Batılılaşmama uğruna AKP’ye, ötekisine teslim etmemek arasında sıkışıp kalmıştır. Aslında bu durum ulus devletin kökeni

olan Kemalizm ile anlam borcu olan Batılılaşma anlayışının da çarpışmasıdır.

Cumhuriyet mitinglerine, 27 Nisan e-muhtırasına meydan okuyarak “sine-i millete dönen” AKP, 2007 seçimlerinden büyük bir başarıyla çıkmış (Akça, 2014, s. 19), ardından da Ağustos ayında MHP’nin desteği ile Abdullah Gül’ü cumhurbaşkanı olarak seçirmiştir. Gül’ün cumhurbaşkanlığına ilişkin çıkan haberlerde, AKP iktidarına kadar Kemalizm’in muhalefetin de sınırlarını belirleyen hegemonyası karşısında, Çankaya Köşk’üne Kemalist olmayan birinin seçilmiş olmasıyla, köşke seccadenin girdiği, aslında devletin laiklik anlayışının zarar göreceği ifade edilmiştir (Aköz, 2007). Zira Kemalist kesim açısından AKP, laiklik anlayışının bir teminatı, borçlusu değildir. Dahası Kemalist kesimin giderek özlem duyduğu, altın çağı olan 1930’lu yıllara dönülmesinin önündeki en büyük engel görülmektedir. 1930’lar nostaljisine ilerlemesindeki en büyük mani, çağı yakalayamamış bir zihniyetin, AKP’nin gericiliği olarak değerlendirilmektedir.

AKP de Kemalizm karşısında ötekileştirileceğine dönük adımları, ilk döneminden daha sık ve daha cesur olarak bu dönem iktidara yerleştikçe ifade eder olmuştur. Özellikle 2008 yılına gelindiğinde AKP, Kur’an kursları ve vakıf okullarının denetimini Diyanet İşleri Başkanlığına devretmiştir. Çıkarılan vakıflar kanunu ile de azınlıkların, cemaatlerin mal varlıklarına ilişkin - CHP tarafından Lozan’a aykırı bulunan - düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca yazın gidilen Kur’an kurslarında yaş sınırını kaldıran hükümet, hastanelere mescit zorunluluğu getirmiştir. Ayrıca imam hatiplerde öğrencilerin türbanlı ve sakallı derse girmesi, kanuna aykırı eğitim kurumlarında çalışma cezasının indirilmesi, MEB tarafından tavsiye edilen Pinokyo, Heidi gibi dünya klasiklerinin namaz kılan versiyonlarının yayınlanması ve dağıtılması, ilkökul öğrencilerinin dinsel etkinlik olarak camiye, mezarlığa götürülmesi, Kur’an kursu öğrencilerine hediye dağıtılması gibi pek çok uygulama hayata geçirilmiştir.

Nitekim rejimin ortağı olmaya başlayan AKP’ye karşı irticai faaliyet gerekçesiyle açılan kapatma davası açılmıştır (*Deutsche Welle*, 2008). İktidardaki ilk yıllarını laiklik karşıtı bir odak olduğu gerekçesiyle 1998 yılında kapatılan İslamcı Milli Görüş Hareketinin temsilcisi Refah Partili geçmişlerini unutturmaya çalışan AKP kurucuları, 2008 yılında aynı gerekçeyle, rejime karşı irtica tehdidi oldukları iddiasıyla (*HaberTürk*, 2008) kapatma davasıyla yüz yüze kalmışlardır. Dava, laiklik hususunda Kemalist kesimin kaygılarının hem nedeni hem sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kapatma davasını da atlatan iktidar⁸ kendisini tehdit eden durumların ortadan kaldırmasını sivil siyasetin ve

⁷ 2007 yılında hizmet hareketi, Gülen Cemaati olarak anılan bu yapı, 15 Temmuz 2015 darbe girişimi sonrası FETÖ terör örgütü olarak ifade edilmektedir.

⁸ Mart ayında açılan kapatma davasının sonucunda 6’ya karşı, 5 oyla kapatmanın reddine karar veren Anayasa Mahkemesi, partinin hazine yardımından mahrum bırakılmasına karar vermiştir.

demokrasinin normalleşmesi olarak değerlendirmiştir (Özhan, 2008). Oysa AKP iktidarda olduğu süre zarfında kendi aleyhinde olmadıkça demokrasi ve özgürlük karşıtı bir sürece müdahale etmemiş, etse bile müdahalesini kurumsallaştırmayıp, iktidarına bağımlı halde bırakmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden, ordunun e-muhtıra hamlesinden ve son olarak parti kapatma davasından Kemalist kesim karşısında başarıyla çıkan AKP, Batı'dan aldığı destekle giderek daha önemli bir güç haline gelmiştir. Böylece hükümet, ideolojik ve bürokratik merkezin gücünü küreselleşme aktörlerinden aldığı destekle sorunsallaştırabilmiştir (Dağı, 2010, s. 126). Dolayısıyla AKP henüz Batılı normlardan, Batılılaşma anlayışından tam manasıyla uzaklaşmamıştır. Buna rağmen Kemalizm'le arası daha çok açılan AKP, ikinci döneminde problemlerin kaynağını doğrudan Kemalizm'e bağlamakta ve bunları çözme iddiasıyla sorunları değil, Kemalizm'i çözmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Kemalizm için oldukça kritik bir sorun olan Kürt meselesi, AKP'nin toplumsal bellek mücadelesinin de önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

AKP, ilk döneminin aksine, Kemalist geçmişten gelen bir problem olarak değerlendirdiği Kürt meselesini, Kemalizm'i aşındırma vesilesi olarak görmüştür. Kürt meselesi Türkiye'nin hem iç dinamiğinde hem de özellikle yakın coğrafyasıyla ilişkilerinde oldukça önemli bir etkidir. Dolayısıyla bu aşındırmanın (1) Kürt kimliğinin yeniden tanımlayarak, hem Kemalist ulus özneyi AKP anlayışı doğrultusunda yeniden tanımlamak ve bunu yaparken Kürt meselesinde oldukça önemli bir noktada duran vesayet odağı orduyu kendi iktidarının güvenliği için zayıflatmak/işlevsizleştirmek (2) daha çok ekonomik vaatlerle gelmiş bir iktidar olarak 2008 yılındaki ekonomik krizin etkilerini azaltmak adına yeni pazar olarak yöneldiği Ortadoğu'da etkili bir dış politika izlemek ve böylece Kemalizm'in Batı yönelimli dış politika anlayışı değiştirmek olarak ifade edilebilecek iki önemli sonucu bulunmaktadır. Zira Türkiye'de 1940'lı yıllardan beri, dış siyaset, partiler üstü, milli bir mesele olarak görülmektedir (Taşkın, 2012, s. 28).

AKP, tıpkı kendilerine yapıldığını iddia ettiği gibi, Kürtler'i cahil, bölücü, kent hayatına ayak uyduramayan gibi kimi negatif temsiller üzerinden "tanıyarak" dışlayan tutumu nedeniyle Kemalizm'i eleştirmektedir (Saraçoğlu, 2009). İktidara göre laiklik adına Kürtlerle olan din kardeşliğinin unutturulması ve Kürt vatandaş ve teröristi ayırmayan güvenlik politikaları Kemalizm'in hatasıdır (Çınar, 2015, s. 146-7). İktidar, Kürt meselesiyle ilgili Kemalizm'le özdeş gördüğü CHP'yi, Kürt kimliğini sistematik olarak inkâr edildiği Dersim olayları başta olmak üzere, katliamlardan sorumlu tutmuş; MHP'nin ise kafatasçı, ırkçı bölücü milliyetçili bakış açısıyla bu sorunu yıllardır çözümsüz bıraktığını ifade etmiştir (Açıkel, 2016, s. 26). 2009 yılında Kürtler'le başlattığı çözüm süreciyle ise kendisini eski Türkiye'nin "hapsolmuş" zihniyetinden ayrı bir yere konumlandırmaktadır. İktidara göre,

Kürtlerle *orijinal* durum olmasına rağmen, laik uğruna unutturulan "İslam kardeşliği" durumuna geri dönmelidir. Dolayısıyla Kürtleri İslam kardeşliği üzerinden tanımlama çabası, esasında bir yandan Kürt meselesi üzerinden ulusal kimlik tanımını Kemalizm'den ayırştırmak, diğer yandan meseleyi kolektif haklar meselesi olmaktan uzaklaştırarak AKP'nin kendisinin kontrol edebileceği başka bir milliyetçilik tanımına zemin hazırlamaktır. Böylece Kürt sorununu, Kemalizm'in yurttaşlık ideolojisinin yerine, kendisini de ondan ayrı kılabilceği bir temel olan "İslam kardeşliği" olarak yeniden ele alma imkânını sağlamıştır (Açıkel, 2016, s. 26). AKP'ye göre, laik kimliği dayatan Kemalizm, kimliğin ortaklaştırıcı unsurunun İslam olduğunu unutturmuştur. Bu açıdan iktidara göre yapılması gereken, Kemalizm'in dayattığı tek yönlü kimliği aşip, geçmişi hatırlamaktır. Bu, Kemalizm'den tam bir kopuşu dillendirmeyen bir öze dönüş talebidir. Bu talebin yerine getirilmesi için gereken adımlardan bir tanesi de Türkiye'nin sadece iç meselesi olmayan Kürt sorununu, bölgesel olarak da çözmesidir. Bu açıdan Türkiye konuyla ilgili bir yandan ülke içerisinde bir çözüm ararken, bir yandan da Ortadoğu'yla da ilişkilerini gözden geçirmesi gereken yeni bir sürece girmiştir. Ne var ki Ortadoğu, Kemalizm için öteki anlamına gelmektedir.

Kemalist Türkiye'nin tarih anlatısında Ortadoğu Osmanlı'dan deneyimlenen bir tehdit olarak ifade edilmektedir. Buna göre Araplar, Osmanlı'ya ihanet eden, laik, demokratik bir devlet anlayışından uzaktır. Aynı zamanda, içinde bulundurduğu Kürt nüfusu ile (Kemalist) Türkiye'nin homojen ulus devlet anlayışı için de tehlike arz ettiği düşünülen Ortadoğu, Kemalizm'in dış politika vizyonunda Türkiye'nin uzak durması gereken bir sınırı ifade etmektedir. AKP ise yakın coğrafyayla kurduğu ilişkilerin Osmanlı geçmişinden gelen bir mirasla da bağıni kurmaktadır. AKP'nin Türkiye'nin otantik özü, gerçek kimliği dediği Yeni Osmanlıcı gerçek kimliğe kavuşması için Osmanlı ile arasındaki süreklilik yeniden kurulmalıdır (Balcı, 2014, s. 222). AKP'ye göre, Kemalizm Osmanlı'dan kopmak adına eski Osmanlı topraklarında devlet kuran komşularıyla ilişkisinde de bir kopma yaşayıp, tarihsel mirasın ortak zeminini unutmıştır (Balcı, 2014, s. 224). Bunun telafisi için AKP'nin öngördüğü süreç, yakın coğrafya ile barışçıl ilişkiler sürdürerek, köklere geri dönmektir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 24. Dönem, 2014). İktidara göre Türkiye, tarihsel miras ve tarihsel sorumluluğunun bir gereği olarak eski Osmanlı bakiyesi topraklarda yaşayanlara ve yaşananlara müdahil olmalıdır (Davutoğlu, 2001). Batılılaşmaya kilitlenmiş Kemalist anlayışını geride bırakmış bir Türkiye, tarihsel mirasını ve sorumluluğunu göz önüne aldığı anda, Asya ile Avrupa arasında bir köprü olmanın ötesine geçecek, Osmanlı dönemindeki gibi tarihsel olayların/yaşanmışlığın merkezindeki konumunu hatırlayacaktır (Tüysüzöğlü, 2013, s. 308).

Kemalizm'den kaynaklı köprü ülke söylemi, AKP için Türkiye'nin kendisini "kendi bağımsız varlığı olan bir aktör" olarak algılamasına engeldir (Balcı ve Yeşiltaş, 2011, s. 12-13). Hükümete göre, tarihsel mirasın Batılılaşma uğruna reddi, Türkiye'ye kimliğini unutturmuş, hafızasını ve bilincini zayıflatmıştır (Davutoğlu, 2001). İktidarın iddiasına göre, cumhuriyetin problemi, geçmişle yaşadığı radikal bir kırılmayla milleti özünden kopartmış olmasıdır (Davutoğlu, 2001). Doğu ile ilişkilerde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanması (Balcı ve Yeşiltaş, 2011, s. 13), düzen kurucu olabilecek Türkiye'yi güvensizleştirmektedir. Oysa jeo-politik, jeo-kültürel ve jeo-ekonomik olarak Doğu'yla Batı arasında bir "aktarım nesnesi" olmaktan ziyade, çok yönlülüğü ve bunu yönetme kapasitesi sayesinde, Türkiye'nin düzen kurucu bir ülke olması gerektiği savunulmaktadır (Balcı ve Yeşiltaş, 2011, s. 13). Dolayısıyla hükümet nazarında Türkiye'nin yakın coğrafyasıyla ilişkilerini düzeltmesi, geliştirmesi, hem Türkiye'nin özünü bulma arayışına da önemli bir katkı sunacak, hem de bu bölgelere olan tarihsel sorumluluk yerine getirilmiş olacaktır. İktidar açısından Kemalist Türkiye'nin, etrafımız düşmanlarla, güvenlik tehditleriyle çevrili diyerek kendisini konumu itibarıyla bir tehdit içinde algılanmasının nedeni otantik özüne ve onun yaslandığı anlam borcuna, Batılılaşma uğruna yabancılaşmış olmasından ileri gelmektedir. Komşularla sıfır sorun üzerinden giden Türkiye bir yandan AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirmeyi sürdürürken, diğer yandan Ortadoğu, Balkanlar, Afrika, Kafkasya gibi bölgelere de açılmaya ekonomik ve diplomatik kanallar üzerinden bölge ülkeleriyle, komşularıyla ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Kemalist tarih anlatısında Osmanlı'yı sırtından bıçakladığı ifade edilen Araplarla barışmak, coğrafi güvensizliği aşmanın en önemli adımı olarak kabul edilmektedir.

Milli bir mesele olarak kabul gören dış siyaseti Kemalizm'i aşındırmak için araçsallaştıran iktidar, Kemalizm'in partiler üstü bir meselesi olarak, yüzünü Batı'ya dönen dış siyaset anlayışını, yeni pazar arayışı,⁹ yeni/yakın coğrafyalara hizmet götürme gerekçesiyle Ortadoğu'ya doğru da genişletmiştir. Böylece AKP, bir taraftan, Müslüman dünyayı ve Arapları küçümsediğinden onlara sırtını dönmüş olan CHP geleneğine mesafe alabilmekte, diğer yandan da yeni Osmanlıcılık anlayışı üzerinden Müslüman milletlerin koruyucusu ve yüce gönüllü bir hamisi olma arzusuna hizmet edecek şekilde yerleşik dış politika söylemini değiştirmektedir (Özselçuk, 2015, s. 20). Osmanlı İmparatorluğu'nun, Batı'nın askerî ve kültürel taarruzuna maruz kaldığı bir dönemde, hizmet kavramı,

Türklerin kendilerini 'ötekisi olan Batı ve Araplarla bir arada düşünebilmesine olanak sağlamıştır. AKP'nin Kemalizm'i aşma ve ümmetin lideri olma isteğine hizmet eden hizmet söylemi, Batı'ya karşı olurken Batı tarafından tanınma ikiliğini içinde barındırmaktadır (Copeaux, 1996).

Özellikle 2010 yılında gerçekleştirdiği Anayasa Referandumu¹⁰ ile Kemalist kurumların yapısını önemli ölçüde kendi lehine çevirebilmiş olan iktidar, yine aynı yıl Ortadoğu'da meydana gelen Arap Baharı süreciyle birlikte, anlam borcunu Batılılaşma üzerine kurmuş olan Kemalizm'i aşarak, ümmet birliğinin lideri olma arzusu adına önemli bir dönemeç yakalamıştır. Erdoğan'ın, 2009 yılında Davos'ta İsrail eski başbakanına yönelttiği "One Minute" çıkışı olarak hafızalara kazınan ithamlar, bir yandan Erdoğan'ın Ortadoğu'da lider olarak sevilmesine sebep olurken, öte yandan Batı ve özellikle de İsrail'le yakın ilişkileri bulunan ABD tarafından liderlik arzusu çok büyük bir tepkiyle karşılanmamıştır. Bunun nedeni, NATO üyesi, seçimle iktidara gelmiş ve Ortadoğu halkları arasında sempati duyulan Müslüman demokrat bir liderin profilinde olması ve bu profilin Batı tarafından da talep edilmesidir (Uzgel, 2015, s. 78). Batı'da parlamenter demokrat bir İslamcılığın olasılığı demek olan AKP, Arap dünyasına örnek ülke – örnek parti olma iddiasını taşımaktadır (Bora, 2017, s. 482). Bu doğrultuda AKP'nin coğrafyada lider olma mücadelesi (Açikel, 2016, s. 27), Batı nezdinde de kabul görmüştür. İktidar tarafından, Arap Baharı'nda diktatörlerin iktidarlarını kaybetmeleri, Batı modernitesinin bir ürünü olan sınırların değişerek, yeniden şekillenen bir Ortadoğu olasılığı anlamına gelmektedir (Uzgel, 2015, s. 80). AKP, her ne kadar Kemalist anlayıştan ve Batı'dan ayrı düşmüş gibi de gözükse, gerek Batı'nın desteği gerekse AKP'nin kendisini Batı dış politikasının ana hatlarının takipçisi olarak konumlandırması sayesinde, Batı karşıtı olmadan, ötekinin lideri olarak Batı'nın dışında konumlanmıştır.

İktidar, elde ettiği güçle Kemalizm'in sınırlarını, mirasını devralmaktan ziyade, ikinci döneminde Kemalizm'in kurallarını koyduğu oyunun dışına atılmamak için oyunun kurallarını değiştirmeyi, Kemalizm tarafından sindirilmemek için sindirmeyi tercih ettiği bir sürece girmiştir. Nitekim üçüncü

¹⁰ 2010 anayasa değişikliğinin oylamasında çıkan evet sonucu ile parti kapatma, vekillik düşürme, partiyi devlet yardımıdan muaf bırakma gibi (çok değil iki yıl önce iktidarın da bizzat muhatap kaldığı) yaptırımlar değiştirilmiştir. Bunun yanı sıra, YAŞ, HSYK ve Anayasa Mahkemesi'nin yapısındaki değişikliklerle, ordunun siviller üzerindeki denetimini azaltmak, sivillerin askerî mahkemelerde yargılanmasının önüne geçmek, anayasa mahkemesine bireysel başvuru yolunu açmak adına düzenlemelere gidilmiştir. Böylece iktidarın ilk iki döneminde ciddi problemler yaşadığı vesayetlin yetki alanı daraltılırken, yapılan değişiklikler sayesinde, geçmiş iktidarlar tarafından atanan üyelerin durumu ve kurumların yapısı bugünkü iktidarın lehine denetime alınmıştır (*Yerelseçim.com*, 2010).

⁹ Avrupa Birliği kriterlerine göre Avrupa pazarından görece çok daha kolay girilebilir bir pazar olduğu için, Ortadoğu'ya açılmayı tercih etmiştir.

döneminde daha net göreceğimiz haliyle, AKP, artık mevcut siyasal sistemin bir bileşen, rejimin ortağı olmakla yetinmeyeceği, sistemi kendisi için yeniden tanımlayacağı, sistemin kendisi olmak istediği yeni bir aşamaya geçmiştir (Açıkel, 2016, s. 28). Bu dönem AKP, varlığını borçlu hissetmediği Kemalist anlayıştan uzaklaşarak, kendisini borçlusu ilan ettiği ama Batıyla da ilişkisi devam eden yeni bir mirasın, Yeni Osmanlıcılığın varisi olarak ilan etmiştir (Sivas'ta, 2015).

2011-2016 Kendini Kurma/İnşa Dönemi

Üçüncü dönem, anlam borcu açısından Kemalist ulus-devletin bir devamlılık haline değil; özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası iktidar tarafından ikinci kurtuluş anlamındaki dirilişe, yeni - kökensel anlatıya yöneldiği bir süreçtir. İkinci döneminde Kemalist Türkiye'nin kurallarını değiştirmeye çalışan AKP, son döneminde bunlarla da yetinmeyip, oyunu değiştirmek istemektedir. Son dönem AKP'nin gerek köken gerek anlam borcu açısından Kemalizm'den ve Batılılaşma anlayışından kopuşunu ifade etmektedir. AKP, artık kurucu olma hedefindedir.

Hükümet, yeni bir Türkiye'nin kurucusu olma iddiasına rağmen, siyaset ve hizmet üretmediği bir dönemin içindedir. Üretmeyen ama iktidarına koşulsuz itaat bekleyen bir pozisyonadadır. Bunu iki türlü yapmakta/sağlamaktadır: (1) 12 yıllık iktidarı boyunca sorunların çözümünü kurumsal bir yapıya bağlamak yerine, iktidarına bağımlı hale getirdiğini itiraf etme pahasına, eski Türkiye'yi bir korku nesnesine çevirerek, iktidarını "çözümlerinin" garantörü kılarak ve (2) dönem içinde yaşadığı sıkıntılar doğrultusunda, kutuplaştırdığı, ayıkladığı Türkiye'den kırptıklarını eski Türkiye'nin artıklarından oluşan bir patchwork gibi dikişlediği Yeni bir Türkiye kurmaya çalışarak.

Kemalist belleği yıkararak kendisine yer açmak isteyen AKP, bu dönemini iktidarının işgale uğramaması adına boşluklarını doldurmaya çalıştığı bir inşa sürecine girmiştir. İkinci döneminde Kemalizm'in boşluklarından sızarak, onu ele geçirmeye çalışan iktidar, bu dönem ele geçirilmemek adına boşluk bırakmayacağı tarihsel bir anlatı kurmaya çalışarak, Yeni Türkiye'yi kendi varlığına sabitlemek istemektedir. Türkiye yıkılmadan, Yeni Türkiye söylemiyle bir kuruculuk iddiasında bulunulan, bunun içinde Kemalizm'in içselleştirilmesine aracılık eden mitleştirilmiş tarih anlatısı-öznellik hali hedef alınmaktadır. İktidar ilk yıllarında Kemalizm'i eleştirmekten geride duran pozisyonunu değiştirerek, Kemalist tarih anlatısında zafer, başarı, övünç kaynağı olarak sunulan şeylerin aslında tam tersi anlamıyla bir kaybetmişlik hali olduğunu dillendirdiği, Kemalizm'i ve Batılılaşmayı itibarsızlaştırdığı yeni bir süreç yaşanmaktadır. Bunun içinde anti-Batıcı ve anti-Kemalist bir dil benimsemiştir. İktidar tarafından Batı hayranı Kemalist Türkiye'den, sömürgeci Batı'ya karşı mazlumun yanından olan Osmanlı torunu Yeni Türkiye'ye geçildiği iddia edilmektedir (10 Kasım, 2016).

Batılılaşma arayışındaki bir partiden, anti-Batıcılığa, evrensel değerlerden, yerli ve milli değerlere, birinci meclisin çoğulluğundan, Gezi Direnişi sonrası ayıklanmış bir millete, Kürtlerle İslam kardeşliğinden, terörist söylemine varan bir süreç yaşanmaktadır. Dolayısıyla da bu dönemde AKP'nin, gerek kendi iktidar sürecini gerekse Türkiye'yi geriye doğru sardığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Giderek meşruluk kaybına uğrayan iktidar, (eski Türkiye'nin Batılılaşma'dan kaynaklanan "mağduriyet hafızası" üzerinden, kendi tabanındaki "içerlemeyi" yeniden üreterek, muktedir olmayı istemektedir (Bora, 2017, s. 501). İktidar bu dönem tüm olumsuzlukların faturasını eski Türkiye'ye kesmekte, eski Türkiye zihniyetini, kendi iktidarını yüceltmek adına bir korku nesnesine dönüştürmektedir. Bunu da hem 2013 Gezi sürecinde, hem 2015 yılında Kürt sorununun çözümsüz sonuna gelindiğinde AKP iktidarı olmayan bir Türkiye'nin neye dönüşeceğinin ikazını geçmişten verdiği örneklerle yapmaktadır. İktidara göre, eski Türkiye, sandıktan umudu kesenlerin sokaklarda yarattığı şiddettir, vesayetir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 24. Dönem, 2014). Farklılıklara tahammül edilmeyen, başörtülü, yobaz, takunyalı, takkeli diye insanların hor görüldüğü, kitapların yakıldığı, başbakanların asıldığı yasakların anlayışıdır (Çanakale Ruhu, 2015).

İktidarın içerde giderek artan otoritesi¹¹ iç siyasette de Gezi Direnişi'ne neden olmuştur. Gezi, Yeni

¹¹ İktidarlarının ilk yıllarında rejimle uyum içinde olduklarını göstermenin nişanesi olarak, içkili resepsiyonlara katılmakta beis görmediklerini söyleyen parti yöneticileri, bugün içki, kürtaç vb. pek çok konuyu bir özgürlük meselesi olarak kabul etmeyip, "sağlık" tartışmaları üzerinden gündeme getirmektedir (*Radikal*, 2013). Anayasanın 58. Maddesine atıfla, gençleri kumardan, içkiden, kötü alışkanlıklardan korumanın devletin görevi olduğu gerekçe gösterilerek, Denizli'de uygulanmaya başlanan içki yasağının (T24, 2010) çapı sonrasında genişletilmiş, akşam 22.00 ile sabah 06.00 arası içki satışına kısıtlama getirilmiştir (*Milliyet*, 2013). İktidar tarafından lisede okuyan kızlara bekâret testi yapılması teklif edilmiş, kadının kaç çocuk doğuracağı, çocuğu normal doğumla mı sezaryenle mi doğuracağına yönelik karar da yine anne ve çocuğun sağlığı gerekçe gösterilerek, müdahaleye açık hale getirilmek istenmiştir. Dahası Erdoğan'a göre kürtaç, tecavülden daha ağır bir suçtur. Bu düşüncenin altında, tecavüzle bir insanın ruhunu öldürmenin, doğmamış bir çocuğun hayatına son vermekten daha hafife alınması yer almaktadır. Yine benzer şekilde Erdoğan'a göre çocuk aldırarak, Uludere'de meydana gelen terör eylemiyle eşdeğer tutulması gereken bir cinayet suçudur (T24, 2015). Oysa iktidara geldiği ilk yıllarda, başarısını kadınlarla çalışmasına bağlayan iktidar, 8 Mart 2003'teki Kadınlar Gününü, Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanımın dev bir resmini de astıkları bir salonda, kadın kollarıyla birlikte kutlamışlardır. Ne var ki ikinci dönemlerine tekabül eden 2008 yılında kadınlardan "en az üç çocuk" talep eden, evlendirdikleri çiftlerden bunun için daha nikâh sırasında söz alan, üçüncü döneminde ise "anne olmayan kadının yarım olduğunu" (Girit, 2016) söyleyen, bir had bildirene dönüşmüştür. İktidar, özellikle 28 Şubat'ın Türkiye'de mütedeyyin kesimin, daha çok da türbanlı kadınların eğitim hakkını gasp ettiği anlayışını eleştirerek, 28 Şubat'ın en önemli tortusu olarak devam eden 8 yıllık kesintisiz eğitim sistemine,

Türkiye'nin AKP eliyle ve/veya Erdoğan önderliğinde inşa edilmesine yönelik bir itirazdır. Hükümetin “yaşam tarzlarının” tehdit ettiğini düşünenlerin (İnsel, 2013) yaşam alanlarını bir işgaldir. Erdoğan'a göre ise Gezi, Türkiye'de sokakları terörize ederek, milli iradeye ve onun meşru kurumları olan meclise, hükümete, siyasete yönelik, ideolojik bir darbe girişimidir (Altıncı Muhtarlar Toplantısı'nda, 2015). Bununla amaç, tıpkı 27 Mayıs'ta gerçekleştirilen 1960 darbesindeki gibi, gençliği birbirine düşürme (19 Mayıs, 2015), Menderes gibi, Erdoğan gibi milli iradenin gerçek temsilcilerinin önünü kesmektir. Hükümet ve çevresi açısından eski Türkiye'nin nimetlerinden ayrıcalıklı olarak faydalanmaya devam etmek isteyenlerin dış mihraklarla beraber Yeni Türkiye'nin gücünü çekemeyişine (Star, 2013) yönelik bir işgaldir. Bu dönem Erdoğan'ın Gezi Direnişi sırasında Kabataş'ta türbanlı bir anne ile bebeğine, 50 kişilik bir grup tarafından saldırıldığını veya direnişe polis müdahalesi esnasında, sıkıldığı gazdan etkilenenlerin (tedavi edilmek üzere) camilere içkilerle, ayakkabılarla girdiğini bizzat söylemesi oldukça kritiktir (Posta, 2013). Erdoğan, kendi iktidarlarıyla rahat bir nefes aldığı söylediği (dindar) kesime, özellikle de türban takan kadınlara, Gezi'nin kendi iktidarlarından çok, bu kesimlere bir maliyeti olduğunun altını çizmiştir. Buna göre AKP olmazsa, 28 Şubat sürecinde olduğu gibi başörtülü bacıları yeniden yerlerde sürüklenecek, haklarından mahrum bırakılacaktır. Kendisini “dindar” kesimin tek garantörü olarak gören Erdoğan, iktidardan gittikleri takdirde, Kemalizm'in militan laiklik anlayışının geleceği uyarısında bulunmaktadır (Kalaycıoğlu, 2015). Bu noktada

4+4+4 uygulaması, kat sayı vb. düzenlemeleri İmam Hatip mezunları lehine hayata geçirerek müdahale etmiştir. Bu değişiklikler sonucunda, 28 Şubat'ın sistemsel mirası iktidar tarafından silinmişse de, daha sonrasında eğitim sisteminde yapılan pek çok değişiklik ile benzeri dayatmacı bir zihniyet, bu defa İmam Hatip okulları üzerinden Sünni İslam anlayışını hegemonize edecek şekilde, iktidar tarafından devam ettirilmiştir. Şöyle ki; Kürtçenin seçmeli ders olarak sunulmasına karşın, 2014 yılında Osmanlıca zorunlu ders olarak okutulmaya başlanmış (Yeni Şafak, 2014), üniversitelere, ilkokullara her dini inanışa uygun bir ibadethane değil; yalnızca mescit açıldığı bir “hizmet” anlayışı benimsenmiştir. Böylece ilk döneminde pozitivist, ilerlemeci bilim anlayışını benimsemiş olan Kemalizm'in yolundan gideceğini söyleyen bir iktidardan, dindar gençlik (HaberTürk, 2012a) talebini seslendiren, 2015 yılına geldiğinde ise MEB'in müfredatına eklenmiş “değerler sistemi” ile yalnızca Sünni İslam'ı kapsayacak biçimde dini eğitim hayatına dâhil eden tek taraflı bir anlayış iktidar tarafından dayatılmıştır. Geldiği son noktada sekülerizm ve pozitivismi birer inanç sorunu olarak nitelendirilmeye başlayan iktidar (Cumhuriyet, 2017), dinin (ki din ile kastedilen yalnızca Sünni İslam'dır) doğrusuna karar veren bir otoriter/ye dönüşmüştür. Dolayısıyla Kemalist vesayetinin gerçek İslam olarak yaptığı tanıma uyanları makbul saydığı anlayışıyla, AKP'nin doğru İslam'ın nasıl yaşanacağına yönelik tavrı arasında bir fark bulunmamaktadır. Zira her ne kadar sağlık, aile, değerler gibi gerekçelerle, iktidarın bu alanlara yaptığı ya da yapacağı müdahalelerin İslami bir refleksle bağdaştırılmasının önüne geçilmek istense de, özellikle Gezi Direnişinden sonra yaşanan kutuplaşma göstermektedir ki tüm bunlar, iktidarın yaşam tarzına müdahalesi olarak algılanmaktadır.

Erdoğan iktidarda kaldığı 14 yıl boyunca türban gibi pek çok problemi neden yasal bir düzenlemeyle çözüme kavuşturmadığının sorumluluğunu almadan, Kemalizm karşısındaki yerleşiklik halinin devamını, siyaset üretmediği bir dönemde de talep etmektedir.

2015 yılında, çözüm sürecinin sonuna geldiği bir dönemde ise Kürt sorununa İslam kardeşliği çerçevesinin dışında, Kürtler'in etnik kimlikleriyle var olabilecekleri bir mecra olarak HDP'yi de önemli bir seçenek olarak görmeye başlaması, HDP eş başkanı Demirtaş'ın artan popülaritesi karşısında Erdoğan'a yönelik yürütülen “seni başkan yaptırmayacağız” kampanyaları da (Al Jazeera Turk, 2015), AKP'nin alternatifsiz aktör olma isteğini sekteye uğratmıştır. 2009-2015 yılları arasında hükümet tarafından Kürt meselesinin nedeni olarak Beyaz Türkler'in Kürtlerle diyaloga girmek istememesi öne sürülürken, geline son noktada, Beyaz Türkler'in AKP'yi baltalamak için Kürtlerle, Kandille işbirliği yaptığı iddia edilmiştir (Taşkın, 2012, s. 26). Dolayısıyla kendi ulus öznesini din kardeşliği üzerine tanımlayan iktidar, üçüncü dönemde din kardeşiyle, hasım olmuştur.

Çözüm sürecinde bir çözüme ulaşamamasıyla, 20 Ekim 2015'de, dönemin Başbakanı Davutoğlu (Van mitinginde) Kürtlerle çıkılan barış sürecini bitirirken, “AK Parti iktidardan indirildiği takdirde, yeniden Beyaz Toroslar dolaşacağı” uyarısında bulunmuştur (Hürriyet, 2015). Bahsedilen beyaz Toroslar, 1990'larda Güneydoğu ve Doğu'da yüzlerce faili meçhul cinayetin hem sebebi hem sembolüdür. Eski Türkiye, Kürtler'i asimile etmek isteyenlerin şefkat yoksunu ülkesidir (Recep Tayyip Erdoğan, 2014). AKP, eski kardeşi, yeni hasmına eski Türkiye şartlarını hatırlatarak, süreci çözümsüz de bıraksa iktidarının garantörlüğünü hatırlatmaktadır. Buna göre Erdoğan, geçmişin, eski Türkiye'nin acılarının tekrarı önündeki tek engeldir.

2016 yılındaki darbe girişimiyle birlikte hükümet için şartlar daha da zorlaşmıştır. Bu girişim iktidar tarafından, uluslararası emperyal güçlerin, yerli maşaları tarafından tezgâhlanan bir darbe, tam da kurucu olmak isteyen iktidarın, iktidar uğruna verdiği bir mücadele ve bunun sonunda mukaddes ve dokunulmaz kılacağı yeni bir kurtuluş savaşı olarak tanımlanmaktadır (Küçük ve Türkmen, s. 2016, s. 203). Buna göre, 1960 darbesinde Menderes, 1980 darbesinde gençler idama gönderilirken, onlara sahip çıkamamanın acısını yıllardır taşıyan millet, aynı şeyin Erdoğan'ın, AKP'nin ve aslında bununla kastedilen millet iradesinin başına gelmesine izin vermemiştir (Millet'e Hitap, 2016). Erdoğan için AKP iktidarı, devletin milletle kucaklaşması, cumhuriyet ile cumhurun barışmasıdır (Cumhuriyet Bayramı, 2014). Darbe girişimi sonrası süreç hükümet tarafından devlet-millet ilişkisinin İslamcı ve milliyetçi ideolojiden yeniden kotarıldığı devletin gerçek sahiplerinin kim olduğunun hatırlatıldığı

ve bu yeni ev sahiplerinin egemenlik hakkının tahkim edildiği bir boyuta çekilmiştir (Küçük ve Türkmen, 2016, s. 182). Böylece *başkomutan* olarak Erdoğan, kurucu lider ve 15 Temmuz darbe girişimi de, Kemalist Kurtuluş Savaşına alternatif bir milli mücadele olarak ifade edilmektedir. İktidar tarafından, Osmanlı'yı dağıtarak, topraklarını paylaşmak isteyenler ile bugün AKP'ye darbe girişiminde bulunanlar aynıdır, Osmanlı'nın gücünden korkan, Türkiye'nin güçlenmesini engellemek isteyen Batı'nın da işin içinde olduğu bir girişim olarak ifade edilmektedir (27. Muhtarlar, 2016). Darbe sonrası kurucu iktidarın mitik tarih anlayışına hizmet edencesine 15 Temmuz'u belleğe yerleştirmek adına hızla yapılan anıtlar, değiştirilen sokak isimler, şehitlikler ve ölenleri, daha doğrusu ölenlerin ne uğruna öldüğünü yaşatmak adına, isimlerinin çeşitli okullara, yerlere verilmesi, AKP'nin kendisini merkezde gördüğü yeni bir toplumsal belleği kurma mücadelesinin sembolleştirici aşamalarıdır. Buna göre Türkiye, kökeni, 1930'larda ortaya atıldığı gibi Güneş dil teorisi, Batıcılık-Türkçülük sentezine değil, 1071'lere, 1299'lara, 1453'lere dayanan bir son devlettir (Gazi Mustafa Kemal, 2014). Türkiye'nin geçmişini 93 yıla sınırlamanın yanlış olduğunu söyleyen Erdoğan, cumhurbaşkanlığı forundaki 16 yıldızı kastederek, Türkiye'nin kökenini 2200 yıl evveline dayandırmaktadır (25. Muhtarlar, 2016). Buna göre gurur duyulması gereken, 1400 yıllık inancın yaslandığı mirastır (25. Muhtarlar, 2016). Cumhuriyet'in kuruluş belgesi Lozan, bir başarı-övünç kaynağı değil; bir hezimettir (Armağan, 2016). Erdoğan için, övünç, Kemalist tarih anlatısında yer verilmeyen Kut'ül Amare'nindir (100. Yılında, 2015), Kurtuluş Savaşı'nın girizgâhı sayılan Çanakkale Zaferidir (Gazi Mustafa Kemal, 2014). Cumhuriyet varlığını, 23 Nisan'dan, 19 Mayıs'tan önce Kut'ül Amare'ye, 29 Mayıs 1453 İstanbul'un fethine, 1915 Çanakkale Zaferine borçludur. Yeni Türkiye'nin ödemesi gereken diyet, otantik özü olarak iktidar tarafından sabitlenen kadim İslam medeniyetinedir.

Sonuç Yerine

Kemalizm ile AKP arasında üç dönemli olarak incelenen toplumsal bellek mücadelesinin bugün henüz bir kazanımı bulunmamaktadır. İktidara geldiği ilk döneminde AKP, İslamcı Milli Görüş geçmişinden arındırarak, Kemalist hegemonya karşısında kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanıtmıştır. Burada Kemalist belleğin kendi hakkında hatırladıkları ve unuttukları üzerinden bir var oluş mücadelesi vermiştir. AKP, kendisine Kemalist hegemonya karşısında iktidarını koruyabileceği ontolojik bir kimlik seçerek, kendi İslamcı geçmişini temize çekmeye çalışmıştır.

İkinci döneminde AKP de Kemalist hegemonyanın karşısındaki bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde daha da güçlenen iktidar, daha eşit ama yine de ötekisi olduğu Kemalizm'le bu kez *tanışma* imkânını elde etmiştir. AKP, süreçte hayata geçirdiği pek

çok düzenleme ve hem içerden hem dışardan aldığı destek sayesinde Kemalizm'e etkide bulunma, Kemalizm'i dönüştürme kapasitesine sahip olmuştur. Böylece Kemalizm'den görece özerkleşmeyi başaran parti, ilk dönemde kendisini kanıtlama-tanıtma zorunluluğunu aşmış, edilgen durumdan, Kemalizm'e dışsal bir aktör olmaya başladığı etken bir duruma geçmiştir.

Üçüncü ve son döneminde ise kendisini tanıtmış, Kemalizm'le resmi olarak tanışmış olan AKP, Kemalizm'in ev sahibi olmadığı yeni bir sürece girmiştir. Bu son dönemde kendisinin odakta olduğu yeni bir Türkiye kurmak isteyen iktidar, tanıttığı ve tanıştığı şeyleri reddettiği, anti-Batıcı, anti-Kemalist olduğu bir döneme girmiştir. Eski Türkiye'nin belleğin dayandığı köken anlatısını ve anlam borcunu, bir anda ortadan kaldıramışçasına, yeni bir inşaata girişen iktidar, kendisinin de köken ve anlam borcu olarak savrulduğu bu süreçte, ne Türkiye'nin toplumsal belleğini tam olarak ortadan kaldıramış, ne de yeni Türkiye için temize çekilmiş, meşru bir bellek kurabilmiştir.

Bugün içinde bulunduğu otoriter haliyle iktidar, bir altın çağ nostaljisi olarak çağırdığı Osmanlı'nın değilse de; eleştirdiği, korku nesnesi olarak ifade ettiği eski Türkiye'nin bir tekrarı olmaktan öteye geçememektedir. Zira şimdi de iktidarın kendisi, unuttuklarımızı hatırlatacak bir çoğulluk talebine değil, iktidarını sağlamlaştırmak adına hatırlamak istemediklerimizi hatırlatarak, ötekiye aba altından sopa gösteren bir korku nesnesine dönüşmüştür. Hâlbuki kurucu olma iddiasındaki iktidarlar, kendilerinden öncekini, eskiyi yok sayma reflekslerinden arınabilen, öncesiyle epistemolojik bir kopuşu talep etmekten ya da yalnızca kendi belleklerindekilere hatırlanma hakkı tanıyan baskıcı tavrı olağan görmekten vazgeçebildikleri oranda hatırlanacaklardır. Hatırlamak ve unutmak kadar, nasıl hatırlanacağımız da bir demokrasi meselesidir. Toplumsal bellek çalışmalarının, *demokratik bir hatırlama* talebi olarak ortaya çıktığı akıld tutularak, belleğin kolektif yapısı içindeki direniş hali öne çıkarılmalıdır. Bellek, tek kazanımı olan bir iktidar aracı olarak görülmemeli, anlam borcunu geçmişin ahenksiz mirasından alan, böylelikle demokrasi adına bir kazanım yaratan bir çoğulluk halini imlemelidir. Bunun için de tarihin gerçekten bastırduklarına, susturduklarına daha çok kulak verilmelidir.

Kaynakça

“Çanakkale Ruhu ve Gençlik” Konulu Kompozisyon Yarışması Ödül Töreninde Yaptıkları Konuşma. (2015, 19 Mart). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/29891/canakkale-ruhu-ve-genclik-konulu-kompozisyon-yarismasi-odul-torende-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 12.07.2015].

10 Kasım Gazi Mustafa Kemal'i Anma Töreninde Yaptıkları Konuşma 10.11.2016 <http://www.cumhurbaskanligi.gov.tr/konusmalar/353/61155/10-kasim-gazi-mustafa-kemali-anma-torende-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 03.07.2017].

100. Yılında Dünya Savaşının Belgeleri” Sergisi ve Dünya Arşiv Yöneticileri Kongresi Açılışında Yaptıkları Konuşma. (2015, 19 Mart). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/29806/100-yilinda-dunya-savasinin-belgeleri-sergisi-ve-dunya-arsiv-yoneticileri-kongresi-acilisinda-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 14.05.2016].

19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik Ve Spor Bayramı Münasebetiyle Gençleri Kabulünde Yaptıkları Konuşma. (2015, 19 Mayıs). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/32661/19-mayis-aturku-anma-gencik-ve-spor-bayrami-munasebetiyle-gencleri-kabulunde-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 13.07.2015].

25. Muhtarlar Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma. (2016, 04 Mayıs). <http://www.cumhurbaskanligi.gov.tr/konusmalar/353/43912/25-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 15.06.2016].

27. Muhtarlar Toplantısında Yaptıkları Konuşma. (2016, 29 Eylül). <http://www.cumhurbaskanligi.gov.tr/konusmalar/353/52447/27-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 13.04.2017].

Açikel, F. (2016). AKP İslamcılığının Üç İdeolojik ve Üç Jeopolitik Dönüşümü, İslami Liberalizm, Pan-İslamist Popülizm ve İslamcı Ulusalçılık. *Birikim Dergisi*, 332, 10-40.

Agamben, G. (2004). *Tank Ve Arşiv: Auschwitz'den Artakalanlar*. Ankara: Bağımsız Kitaplar.

Akça, İ. (2014). AKP, Hegemonya Projesi ve Kriz Dinamikleri. *Başlangıç Dergi*, 1, 11-30.

Akdoğan, Y. (2010). Muhafazakar Demokrat Siyasal Kimliğim Önemi ve Siyasal İslamcılıktan Farkı. Hakan Yavuz (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, içinde (s. 59-98). Ankara: Kitabevi.

Aköz, E. (2007, 31 Ağustos). Seccade Meselesi. www.sabah.com.tr. [Erişim: 24.10.2014]. *Sabah*.

Akşin, S. (2008). Merkezden Milli Çıkış, *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Aylık Kemalist Dergi*, 114, 27-29.

Al Jazeera Turk. (2015, 17 Mart). Selahattin Demirtaş: Seni başkan yaptırmayacağız, <https://www.youtube.com/watch?v=FwKUBhyny8Y>. [Erişim: 08.05.2015].

Altıncı Muhtarlar Toplantısı'nda Yaptıkları Konuşma. (2015, 08 Nisan). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/30100/altinci-muhtarlar-toplantisinda-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 27.03.2016].

Armağan, M. (2016, 02 Ekim). Lozan hezimetidir de kaç sızır? *Yeni Şafak*.

Balcı A., Yeşiltaş, M. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü, Kavramsal Bir Harita, *Bilgi*, 23, Kış, 9-34.

Balcı, A. (2014). Stratejik Derinlik'te Kemalizm İle Hesaplaşmak, Stratejik Zihniyet. Talha Köse ve Burhanettin Duran (Ed.), içinde (s. 221-234). Ankara: Küre.

Bora, T. (1996). İnşa Döneminde Türk Kimliği. *Toplum ve Bilim*, 71, 168-194.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar*. İstanbul: İletişim.

Bülent K., Buket T. (2017). Müzakeresiz Kamusalılık, Milli Cemaatin Yeniden İnşası Sürecinde Demokrasi Nöbetleri. *Toplum ve Bilim*, 140, 181-214.

Cizre, Ü. (2001). Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri, Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz. Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (s. 156-179). İstanbul: İletişim.

Cizre, Ü. (2005). *Muktedirlerin Siyaseti*. İstanbul: İletişim.

CnnTürk. (2009, 17 Mayıs). Cumhuriyet Mitingleri Yeniden Başladı. <https://www.cnnurk.com/2009/turkiye/05/17/cumhuriyet.mitingleri.yeniden.basladi/526906.0/index.html>. [Erişim: 17.08.2014].

Copeaux, E. (1996). Hizmet, s. A Keyword in the Turkish Historical Narrative. *New Perspectives on Turkey*, 14, 97-114.

Cumhuriyet Bayramı Vesilesiyle Ankara Hipodromu'nda Düzenlenen Törende Yaptıkları Konuşma. (2014, 29 Ekim). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2953/cumhuriyet-bayrami-vesilesiyle-ankara-hipodromunda-duzenlenen-torende-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 21.04.2015].

Cumhuriyet. (2017, 17 Ocak). MEB'in yeni sorunu sekülerizm oldu.

Çelik, N., B. (2001). Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem, Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (s. 75-92). İstanbul: İletişim.

Çınar, M. (2013). Explaining the Popular Appeal and Durability of the Justice and Development Party in Turkey. Elise Massicard and Nicole F. Watts (Ed.). in

Negotiating Political Power in Turkey (pp. 37-54), Routledge: New York.

Çınar, M. (2015). *Vesayetçi Demokrasiden Milli Demokrasiye*. İstanbul: Birikim.

Dağı, İ. (2010). Adalet Ve Kalkınma Partisi, Güvenlik ve Meşruiyet Arayışında. Hakan Yavuz (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde (s. 121-140). Ankara: Kitabevi.

Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre.

Deutsche Welle. (2008, 14 Mart). AKP'ye kapatma davası açıldı. <https://www.dw.com/tr/akpye-kapatma-davası-acıldı/a-3192923>. [Erişim: 06.11.2016].

Duran, B. (2010). AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika. Hakan Yavuz (Ed.), *AK Parti, Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde (s. 333-358). Ankara: Kitabevi.

Erdoğan, N. (2001). Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya. Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (s.584-591). İstanbul: İletişim.

Eroğul, C. (1998). Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1946-71, İrvin Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak (Der.). *Geçiş Sürecinde Türkiye* içinde (ss. 112-158.). İstanbul: Belge.

Ersanlı, B. (1996). *İktidar ve Tarih*. İstanbul: Alfa.

Evrensel. (2007, 06 Mayıs). Cumhuriyet Mitingleri. <https://www.evrensel.net/haber/245040/cumhuriyet-mitingleri>. [Erişim: 17.08.2014].

Gauchet, M. (2000). Anlam Borcu Ve Devletin Kökenleri, İlkelerde Din Ve Siyaset. Cemal Bali Akal (Der.), *Devlet Kuramı* içinde (s.33-70). Ankara: Dost.

Gazi Mustafa Kemal'i Anma Töreninde Yaptıkları Konuşma. 10.11.2014 <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2956/gazi-mustafa-kemali-anma-torende-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 04.11.2015].

Girit, S. (2016, 08 Haziran). Kadınlar Erdoğan'a tepkili: Anne olmak için yaratılmadık. <https://www.bbc.com/turkce>. [Erişim: 07.05.2017]. BBC.

Gürşimşir, İ. (2012). Metaforik Bir Kapan Olarak Bellek. Pınar Melisa Yelsa Parmaksız (Ed.), *Neye Yarat Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları* içinde (s. 19-46). Ankara: Phoenix.

HaberTürk. (2008, 15 Mart). AKP'ye Kapatma Davası Açıldı. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/61267-akpye-kapatma-davası-acıldı>. [Erişim:17.03.2014].

HaberTürk. (2012a, 01 Şubat). Dindar bir gençlik yetiştirmek istiyoruz!. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/711672-dindar-bir-genclik-yetistirmek-istiyoruz>. [Erişim: 04.06.2015].

HaberTürk. (2012b, 27 Nisan). Bir e-muhtıranın anatomisi. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/737683-bir-e-muhtiranin-anatomisi>. [Erişim: 24.12.2016].

Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago.

Heper, M. (1986). Türkiye'de İslam, Siyasal Sistem ve Toplum Orta Doğu'daki Bazı Ülkelerle Bir Karşılaştırma. Ersin Kalaycıoğlu ve Ahmet Yaşar Sarıbay (Ed.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi* içinde (s. 369-387). İstanbul: Beta.

Hobsbawm, E. J. (2006). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Yavuz Alogan (Çev.). İstanbul: Everest.

Hürriyet. (2007, 28 Nisan). E-Muhtıra: Milli Bayramlarımıza Alternatif Kutlamalar Eleştirilir.

Hürriyet. (2012, 04 Kasım). Altı Güvence.

Hürriyet. (2015, 20 Ekim). Başbakan Ahmet Davutoğlu'ndan Beyaz Toros Çıkışı. <http://www.Hurriyet.Com.Tr/Basbakan-Ahmet-Davutoglundan-Beyaz-Toros-Cikisi-40003756>. [Erişim Tarihi: 30.08.2017].

İnsel, A. (2013, 04 Haziran). Haysiyet Ayaklanması. *Radikal*.

Kalaycıoğlu, E. (2015, 10 Kasım). AKP Hegemonyacı Bir Parti Olmaya Doğru Gidiyor. *Cumhuriyet*.

Kasaba, R. (1993). Populism and Democracy in Turkey 1946-1961, in *Rules and Rights in the Middle East: Democracy, Law, and Society* (pp. 43-68). Ellis Goldberg, Reşat Kasaba and Joel S. Migdal (Ed.). Seattle and London: University of Washington.

Kayalı, K. (2005). *Ordu ve Siyaset*. İstanbul: İletişim.

Kazancıgil, A. (2001). Anti-Emperyalist Bağımsızlık İdeolojisi ve Üçüncü Dünya Ulusçuluğu Olarak Kemalizm. Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (s. 235-246). İstanbul: İletişim.

Kılıçbay, M.A. (1998). Bir Tarih Okuma Tarzı Olarak Gericilik. *Doğu Batı Dergisi*, 1(3), 25-29.

Kongar, E. (1999). *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*. İstanbul: Remzi.

- Köker, L. (1996). Kimlik Krizinden Meşruluk Krizine, Kemalizm ve Sonrası. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 71, 150-167.
- Köker, L. (2001). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi, Ahmet İnsel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm* içinde (s. 97-101). İstanbul: İletişim.
- Levinas, E. (2011). *Tanrı, Ölüm ve Zaman*. Işık Ergüden (Çev.). Ankara: Dost.
- Maessen, E. (2014). Reassessing Turkish National Memory, An Analysis Of The Representation Of Turkish National Memory By The AKP, *Middle Eastern Studies*, 50, 2, 309-324.
- Mardin, Ş. (1995). *Türkiye'de Toplum Ve Siyaset Makaleler 1*, Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder (Der.), İletişim: İstanbul.
- Millete Hitap. (2016, 19 Temmuz). <http://www.cumhurbaskanligi.gov.tr/konusmalar/353/47677/millete-hitap.html>. [Erişim: 07.09.2017].
- Milli Gazete*. (2010, 09 Aralık). Medeniyetler İttifakı ne demek. <https://www.milligazete.com.tr/haber/1032004/medeniyetler-ittifaki-ne-demek>. [Erişim: 23.03.2014].
- Milliyet*. (2013, 02 Ocak). Erdoğan neden 3 çocuk istediğini açıkladı? <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi--siyaset-1650260/>. [Erişim: 04.06.2015].
- Milliyet*. (3013, 08 Eylül). 12 yasak birden. <http://www.milliyet.com.tr/12-yasak-birden/ekonomi/detay/1760649/default.htm>. [Erişim: 05.09.2016].
- Neyzi, L. (2014). Giriş, Leyla Neyzi (Ed.), *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları İçinde* (s. 1-12). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- NTV. (2011, 27 Nisan). E-muhtıranın kronolojisi. <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/e-muhtiranin-kronolojisi,0Sl6nw7mM0iKqufp3XMd6w/aRsXiCStkWOwprval8bGg>. [Erişim: 24.12.2016].
- Özhan, T. (2008, 01 Ağustos). Kapatma Davasında Tesviyeden Tasfiyeye. <https://www.setav.org/kapatma-davasinda-tesviyeden-tasfiyeye/>. [Erişim: 25.08.2015].
- Özipek, B. (2004). İrtica Nedir?. Yasin Aktay (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık* içinde (s. 236-244). İstanbul: İletişim.
- Özselçuk, C. (2015). İktidar Boşluk Kabul Etmez, AKP'nin Hizmet İdeali ve Popülizm Üzerine. Yahya Y. Madra (Haz.), *Türkiye'de Yeni İktidar Arayışı* içinde (81-95). İstanbul: Metis.
- Parmaksız-Y., M. P. (2012). Çanakkale Bellek Savaşı. Pınar Melis Yelsa Parmaksız (Ed.), *Neye Yarat Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları* içinde (s. 281-302). Ankara: Phoenix.
- Posta*. (2003, 09 Haziran). Erdoğan Ankara'da Sert Konuştu. <https://www.posta.com.tr/erdogan-ankarada-sert-konustu-181108>. [Erişim: 24.08.2014].
- Radikal*. (2003, 19 Mayıs). Erdoğan Ata'yı Sahiplendi.
- Radikal*. (2007a, 03 Ağustos). Artık Köşkte Seccade Var.
- Radikal*. (2007b, 09 Eylül). İkinci Cumhuriyete Doğru.
- Radikal*. (2013, 29 Mayıs). Hüseyin Çelik'ten, 'iki ayyaş' açıklaması. <http://www.radikal.com.tr/politika/huseyin-celikten-iki-ayyas-aciklamasi-1135458/>. [Erişim: 05.09.2016].
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Akademik Yılı Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşma. (2014, 11 Ekim). <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2947/recep-tayyip-erdogan-universitesi-akademik-yili-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim: 15.06.2016].
- Sabah*. (2007, 15 Nisan). Arınç'tan Sezer'e sert cevap. <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/15/haber,A622DCDE3513495BBBF3E728DF27B7E6.html>. [Erişim: 25.08.2015].
- Saraçoğlu, C. (2009). Exclusive Recognition, The New Dimensions Of The Question Of Ethnicity And Nationalism In Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 32 (4). 640-658.
- Sarıoğlu, B. (2003, 17 Mayıs). Erdoğan, Vekillerini Uyardı. *Sabah*.
- Selamoğlu, A. (2003, 08 Ocak). AKP din eksenli değil. *Radikal*.
- Sivas'ta Halka Hitapları. (2015, 04 Haziran) <http://www.cumhurbaskanligi.gov.tr/konusmalar/353/32659/sivasta-halka-hitaplari.html>. [Erişim: 04.09.2016].
- Star*. (2013, 30 Temmuz). Gezi Parkı Sakinlerinin Ruh Hali.
- T24. (2010, 12 Mart). Denizli'de de alkol yasağı getirildi. <https://t24.com.tr/haber/denizlide-de-alkol-yasagi-getirildi,72308>. [Erişim: 05.09.2016].
- T24. (2015, 17 Şubat). Fıtrattan kahkahaya, kürtajdandan tecavüze AKP'nin kadınla imtihanı. <https://t24.com.tr/haber/fitrattan-kahkahaya->

kurtajdan-tecavuze-akpnin-kadinla-
imtihani%20,287493. [Erişim: 05.09.2016].

Tanilli, S. (2006). *Uygurluk Tarihi*. İstanbul: Alkım.

Taşkın, Y. (2012). AKP İktidarı ve Muhafazakâr
Düşünsel Kısırlaştırma. *Birikim Dergisi*, 283, 28.

Tekirdağ Toplu Açılış Töreni'nde Yaptıkları Konuşma.
(2015, 05 Mayıs).
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/32127/tekirdag-toplu-acilis-torende-yaptiklari-konusma.html>.
[Erişim: 13.07.2015].

Toker, N., ve Tekin, S. (2004). Batıcı Siyasi Düşüncenin
Karakteristikleri ve Evreleri, s. “Kamusuz
Cumhuriyet”ten “Kamusuz Demokrasi”ye. Uygur
Kocabaşoğlu (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce
Modernleşme ve Batıcılık* içinde (s. 82-106). İstanbul:
İletişim.

Toprak, B. (1987). The Religious Right. Schick, C. ve E.
Ahmet Tonak (Ed.), *Turkey in Transition*, s. *New
Perspectives* içinde (s. 218-233). New York: Oxford
University.

Traverso, E. (2009). *Geçmiş Kullanma Kılavuzu*. Işık
Ergüden (Çev.). İstanbul: Versus.

Trouillot, M. R. (2015). *Geçmiş Susturmak*. S. Onan
Zeybek (Çev.). İstanbul: İthaki

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 24'üncü Dönem 5'inci
Yasama Yılı Açılışında Yaptıkları Konuşma. (2014, 01
Ekim).
<https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2941/turkiye-buyuk-millet-meclisinin-24uncu-donem-5inci-yasama-yili-acilisinda-yaptiklari-konusma.html>. [Erişim:
13.07.2015].

Tüysüzöğlü, G. (2013). Milenyum Sonrası Türk Dış
Politikası, Yeni Osmanlılık Ve Türk Avrasyacılığı
Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm. *Alternatif
Politika*, 5 (3), 295-323.

Uzgel, İ. (2015). AKP Dış Politikası ve Ortadoğu’da Yeni
Osmanlı Tahayyülün Çöküşü. *Ayrıntı Dergisi*, 10, 78.

Vergin, N. (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*,
İstanbul: Bağlam.

Yeni Şafak. (2007). Halkın demokrasi dersi: 2007
anayasa referandumunu. [https://www.yenisafak.com/
secim-referandum-2007](https://www.yenisafak.com/secim-referandum-2007). [Erişim: 21.12.2014].

Yeni Şafak. (2014). Osmanlıca zorunlu ders oluyor.
[https://www.yenisafak.com/gundem/osmanlica-
zorunlu-ders-oluyor-2037728](https://www.yenisafak.com/gundem/osmanlica-zorunlu-ders-oluyor-2037728). [Erişim: 14.09.2015].

Yeni Şafak. (2003, 30 Temmuz). Yolsuzluğun kamuflajı
rejim bunalımı olmuş.

Yerleşim.com. (2010). 2010 Türkiye'nin Anayasa
Değişikliği referandumunu. [http://www.yerlesim.com/
ReferandumSonuclari.asp](http://www.yerlesim.com/ReferandumSonuclari.asp). [Erişim: 27.06.2014].

Yıldız, A. (2001). Kemalist Milliyetçilik, Ahmet İnel
(Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm*
içinde (s. 210-235). İstanbul: İletişim.

Zürcher E. (2005). *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*. Ergun
Aydınoglu (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi